

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ÅRSSKRIFT 2000

An aerial photograph of a coastal town and harbor. In the foreground, a harbor with several boats is visible. A long pier extends into the water. Behind the pier, a large industrial or commercial complex is situated, featuring a prominent white, multi-story building with a tower-like structure. To the left of this complex is a large, dark-roofed building, possibly a warehouse or factory. The town continues up a hillside, with various houses and buildings. The background shows rolling green hills under a clear sky.

**HISTORISK FORENING
FOR
GRAASTEN BY OG EGN**

HISTORISK FORENING
FOR
GRAASTEN BY OG EGN

ÅRSSKRIFT 2000

Redaktion:

Elsebeth Thygesen Kristensen

Kirsten Thomsen

I anledning af foreningens 25 års jubilæum og de nye vedtægter er dette årsskrift udvidet.

Foto:

Hvor intet andet er angivet er fotografierne fra lokalhistorisk arkiv

Forsidebillede:

Efter Farvefoto fra 5.9.1959.

Foto H.C. Lassen

Den lille losse- og ladeplads

HISTORISK FORENING
FOR
GRAASTEN BY OG EGN

ÅRSSKRIFT 2000

Indhold

Sven Kjems:	Gråsten kommunes udvikling 1920–1970	5
G.O. Hansen:	Beretning om Graasten havn	22
Gert S. Haurum:	Slagteriet - fra vugge til grav	31
Ulla Brusch:	Barn i 40'ernes Gråsten	46
Hans Sahl:	"Æ gammel smej"	62
Elsebeth Thygesen Kristensen:	Årets gang 1999	68
Kirsten Thomsen:	Beretning fra arkivet	76
Frede Ihle:	Årsberetning Vedtægter fra 18.11.1999	78 79

Gråsten kommunes arealmæssige udvikling fra 1920 til 1970.

Sven Kjems kom i 1948 som ung sagfører til Gråsten og har siden 1952 sit eget advokatfirma. Fra 1954-58 var han medlem af sognerådet og i perioden 1962-1970 sognerådsformand. I denne artikel redegør Sven Kjems for udviklingen i de 3 sognekommuner frem til den endelige sammenslutning i 1970.

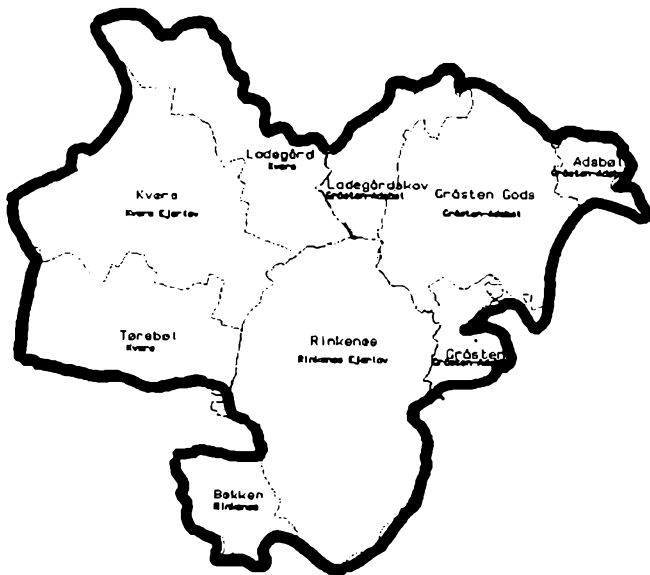
Da den store kommunalreform var afsluttet i 1970, havde Gråsten kommune allerede forinden fundet sin nuværende form.

Nu rumles der igen med planer om nye kommunesammenlægninger, men inden en ny reform bliver aktuel, kan det måske være på sin plads at ridse op, hvordan Gråsten kommune efter genforeningen i 1920 og i de 50 år op til 1970 fandt sin nuværende størrelse.

Herom handler de følgende afsnit.

1. Overgangen fra tysk til dansk i 1920

Ved genforeningen i 1920, da det prøjsiske styre fik en ende, skulle den danske lovgivning indføres i Nordslesvig, og reglerne for den kommunale inddeling og forvaltning kom da også til at ligne forholdene i det "gamle land". Der var kommuneinddelingen baseret på kirkesognene, hvorimod man i Prøjsen havde et utal af små kommuner, der i de fleste tilfælde simpelthen kun omfattede et enkelt ejerlav. Sådanne landkommuner kunne have mindre end 50 indbyggere. I så fald kunne man undlade at vælge kommunalbestyrelser, idet alt blev vedtaget på møder, hvori alle kunne deltage. I de større kommuner blev der valgt kommuneråd med en "Gemeindevorsteher". Den egentlige forvaltning blev dog varetaget af små sammen-

Gråsten kommune i 1970, sammenlagt af 1) Adsbøl-Gråsten sogn med ejerlavene Gråsten, Gråsten gods, Adsbøl og Ladegårdskov, 2) Rinkenæs sogn med Rinkenæs og Bækken ejerlav og 3) Kværns sogn, der omfatter Ladegård, Kværns og Tørsbøl ejerlav.

slutninger, såkaldte "amter" med en "Amtsvorsteher". Denne var undergivet et tilsyn fra "Kredsen" med "Landråden" i spidsen. Kirkesognet havde ingen myndighed over for borgerne. Fødsler skulle anmeldes til "Standesamt", som også stod for de borgerlige vielser.

Det var derfor en stor omvæltning, at det nu blev sogneinddelingen, som skulle være grundlaget for borgernes tilhørsforhold og forvaltning. Sigtet med lovgivningen var, at hvert sogn skulle danne én sognekommune. Amtmanden - her Kr. Refslund Thomsen - havde den udfarende kraft i det daværende Åbenrå amt, som Adsbøl-Gråsten sogn hørte under.

Det var amtmandens tanke, at det gamle "dobbeltsovn" Adsbøl-Gråsten også skulle være den nye Gråsten kommune, men så let gik det ikke.

Adsbøl var det oprindelige kirkesogn med sin gamle kirkegård og en "ny" kirkegård fra 1879, som Gråstenene også brugte til begravelser. Slotskirken var oprindeligt kun en herskabskirke og blev først taget i brug som en yderligere sognekirke i 1851. Der var kun en præst i dette pastorat, og sådan er forholdene stadig. Der er to menighedsråd i dobbeltsognet, og i 1940 fik Gråsten sin egen kirkegård med kapel.

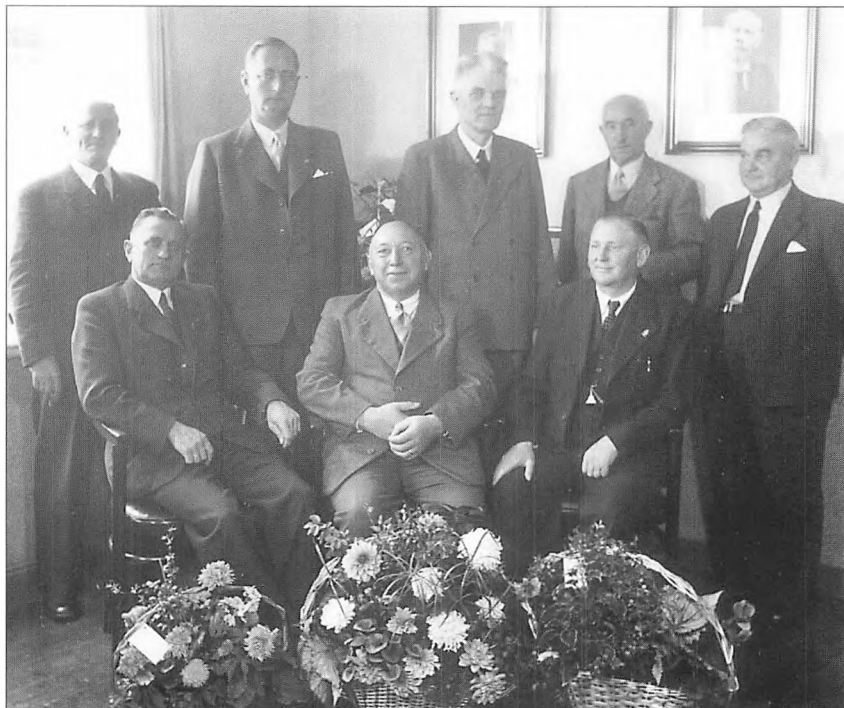
Det måtte næsten kunne forudses, at Adsbøl, der også omfattede Laderlavet Ladegårdskov, ikke frivilligt ville lade sig "opsluges" af Gråsten. Mod Adsbøls kun ca. 400 indbyggere stod Gråsten med næsten 3 til 4 gange så mange. Endvidere spillede modsætningen mellem land og by vel også ind. Det var to for ulige børn at sætte sammen.

Hertil kom som en yderligere komplikation, at det store men ret tyndt befolkede Gråsten Godsdistrikt med Gråsten Herregård og Fiskbæk slet ikke indgik i den gamle kommunale inddeling. Det var derfor et spørgsmål, hvordan man kunne få distriktet indpasset i den nye konstruktion. Både Adsbøl og Gråsten så fordele ved at få tillagt til Gråsten.

Forløbet af forhandlingerne er beskrevet udførligt af Kim Furdal i hans bog fra 1999, "Fra preussiske landkommuner til danske sognekommuner". Her skal kun uddrages resultatet af de mange skrivelser og møder med amtmanden om sagen. Han måtte bøje sig for folket og indstillede til ministeriet, at sognet blev delt i 2 kommuner:

1. Adsbøl sognekommune incl. Ladegårdskov og den ene del af godsdistriktet inklusive Fiskbæk, i alt med et areal på 864 ha.
2. Gråsten sognekommune med den anden del af godsdistriktet herunder Gråsten Herregård, i alt med et areal på 730 ha.

Denne ordning stadfæstedes af ministeriet den 22. juni 1921 med krafttræden den 1. oktober s.å. Ved samtidige valg i september fik Adsbøl sogn et sogneråd på 5 medlemmer og Gråsten fik et på 7 medlemmer. Begge råd holdt deres første møde den 7. oktober 1921.

Gråsten sogneråd ved sognerådsformand Johannes Kochs 60 år fødselsdag i 1946. Koch sidder mellem korpsvagtmester C.M. Jensen og elektriker G. Frydendall. Bagved står (fra venstre) kæmpe V. Blønd, købmand Alfred Johansen, postmester Gunge, slagterirektør H.N. Skensved og skatterådsformand E. Hjortkilde.

2. Adsbøl indhentes af udviklingen.

Adsbøl kommune fik en levetid på 35 år (1921-1956). I denne periode fandt en betydelig udvikling sted.

Af godset "Fiskbæk" blev en stamparcel omdannet til Gråsten Landbrugsskole, og af jorderne blev der oprettet 24 statshusmands brug. På den måde opstod den gamle nedlagte landsby Fiskbæk næsten af asken på ny. Den gamle landsbyskole fra 1903 blev for lille så en ny og større måtte opføres i 1940. Desuden blev skolen Ladegårdskov udbygget med ny gymnastiksal.

Befolkningstallet var i 1956 vokset til ca. 500, da kommunen kom i en akut vanskelig situation.

Dens kommunesekretær Jørgen Hansen var blevet syg og havde bedt om sin afsked. Man kunne ikke umiddelbart finde en afløser for ham, og sognerådet besluttede derfor at henvende sig til Gråsten om hjælp til at overtage regnskabsføringen og administrationen i svrigt. Samtidig udtalte sognerådet ønske om, at Adsbøl på et hensigtsmæssigt tidspunkt måtte blive sammenlagt med Gråsten kommune.

Kirkesognet dannede i forvejen eet pastorat sammen med Gråsten kirkesogn, idet man havde een og samme præst, selvom der var to kirker, to kirkegårde og to menighedsråd. Den gamle præstegård i Adsbøl var allerede i 1910 blevet erstattet med den nye på Slotsbakken i Gråsten.

Også sygekasserne var blevet sammenlagt. Det var tydeligt at iden nu var inde til at opfylde det oprindelige sigte med kommunedannelserne i 1920, nemlig at hvert kirkesogn også skulle være én kommune.

Adsbøl sogneråd, der i februar 1956 bestod af følgende medlemmer:

1. Gårdejer Jørgen Jørgensen, Adsbøl, formand
2. Statshusmand Niels Jensen, Fiskbæk
3. Gårdejer Christen Kaad, Holbæk
4. Arbejdsmand Nicolaj Nielsen, Adsbøl, og
5. Murermester Peter Zanchetta, Adsbøl.

vedtog på sit møde den 16. februar at drøfte sagen med Gråsten sogneråd, som ved valget i 1954 havde fået følgende sammensætning:

1. Sygekassekasserer Johannes Koch, Gråsten
2. Formand for DAF, Carl Olausson, Gråsten
3. Arbejdsmand Antoni Nicolaisen, Gråsten
4. Fru Inger Komischke, Gråsten
(blev i 1955 afløst af opsynsmand Chr. Kock)

5. Korpsvagtmester Carl M. Jensen, Gråsten
6. Landsretssagfører Poul Kristiansen, Gråsten, og
7. Landsretssagfører Sven Kjems, Gråsten.

2 dage senere, nemlig den 18. februar, mødtes alle disse "sogne rødder" på Gråsten rådhus til en forhandling om sagen, og forslagene blev meget positivt modtaget af folkene fra Gråsten. Det blev besluttet straks i den følgende uge at invitere en repræsentant for Indenrigsministeriet til Gråsten for at man kunne blive orienteret om gældende regler og muligheder.

Samtidig indvilgede Gråsten sogneråd i straks at overtage administrationen i Adsbøl, dog på betingelse af, at kommunen blev holdt skadesløs for opståede udgifter.

Ministeriet handlede hurtigt. Allerede den 26. marts 1956 mødte kontorchef E.M. Ethelberg op i Gråsten, hvor han på et ekstraordinært sognerådsmøde redegjorde for bestemmelserne om kommunesammenlægninger. Han anbefalede, at der blev nedsat et fællesudvalg for begge kommuner og at der blev udarbejdet en oversigt over problemer, der kunne blive aktuelle. Han ville fremsende et forslag til overvejelse.

Foreløbig vedtog man at lade vejudvalget foretage en besigtigelse af vejnettet i Adsbøl. Det var måske et af stederne, hvor skoe kunne trykke.

Allerede på Gråsten sogneråds ordinære møde den 11. april 1956 kunne man behandle det af kontorchef Ethelberg fremsendte forslag til sammenlægningsvilkår. Disse må være blevet godkendt, og vejenes tilstand har åbenbart været tilfredsstillende, for sammenlægningen blev enstemmigt vedtaget. Det blev dog på betingelse af, at der ved en folkeafstemning i Adsbøl blev flertal derfor.

Herefter måtte man afvente udfaldet af en sådan afstemning. Denne fandt sted den 19. juni 1956 på Adsbøl kro, hvor resultatet blev følgende:

Af 314 stemmeberettigede blev der afgivet 229 stemmer. Heraf var der 116 ja-stemmer og 107 nej-stemmer. (6 var ugyldige eller blanke).

Da såvel Adsbøl som Gråsten sogneråd tidligere enstemmigt havde vedtaget sammenlægningen, burde resultatet på det afsluttende møde den 11. juli være en formalitet. Men 2 medlemmer i Gråsten sogneråd (A. Nicolaisen og C. Olausson) udtalte, at flertallet havde æret så snævert, at de ville gå imod. Vedtagelsen skete således ikke enstemmigt.

Heller ikke i Adsbøl var stemningen alt for god. Sagen blev trukket i langdrag. Man havde i en midlertidig stilling ansat en komunesekretær (Carl Christian Madsen), dog med kun én måneds psigelsesvarsel. Endvidere havde man anskaffet en ny stor og flot olioprotokol med 400 (!) smukke blanke sider, som nu står på landsarkivet med kun 26 sider beskrevet med, hvad man kunne kalde de sidste krampetrækninger.

Baggrunden for den henholdende politik var sandsynligvis, at der i Adsbøl efter afstemningen var gået lister rundt i byen, hvor 35 personer havde udtalt sig for en opretholdelse af kommunen.

På det første sognerådsmøde efter afstemningen, nemlig den 21. juli, forelå der en skrivelse fra Gråsten sogneråd, hvor resultatet af vennævnte vedtagelse blev oplyst. Hertil blev i protokollen indført følgende bemærkning:

"Da Gråsten sogneråd tilsyneladende - begrundet på afstemningsresultatet - er betænkelig ved sammenlægningen, anser sognerådet det ikke for nødvendigt at tage sagen op til fornyet stillingtagen."

Men således kan sagen ikke løbe ud i sandet. Den 17. september 1956 retter amtskontorchef Caspersen en forespørgsel til Adsbøl sogneråd, om man vil tage en klar og utvetydig stilling til sammenlægningssagen. Her følger svaret fra mødet den 29. september:

"Sognerådet har ved et møde den 18. februar 1956 i Gråsten vedtaget at gå ind for en sammenlægning med forbehold af afstemning i kommunen. Efter afstemningen er stemmerne i sognerådet således:

stemmer for sammenlægning
stemme imod
undlader at stemme.

Herefter overlader vi sagen til amtets og ministeriets afgørelse".

Med denne udtalelse går sagen så til ministeriet, og tiden går. mellemtiden fortsætter Adsbøl sogneråd sine møder uanfægtet. Således bevilges der i mødet den 5. november bl.a. et nyt danmarkskort til Adsbøl skole.

Men i mødet den 22. december skal man tage stilling igen, idet Indenrigsministeriet anmoder om en udtalelse i anledning af de fremkomne adresseskrivelse fra 135 "stemmer" mod sammenlægningen. Man kan næsten føle luften på mødet i det korte svar:

"Sognerådet meddeler, at man er indforstået med, at sagen nydes fremme i de forskellige ministerier".

Men det var ikke nok dermed. På sognerådsmødet den 16. januar 1957 forelå der en telefonisk anmodning fra Caspersen om, at de fem sognerådsmedlemmer personligt underskriver en meddelelse om hvert enkelt medlems stilling til sammenlægningssagen - set lyset af adressen fra de 135 modvillige.

Nu var sognerådet godt trætte af skriveriet og svarer:

"Sognerådet har foretaget en kommuneafstemning og sognerådet foretager sig ikke derudover yderligere i sagen, men overlader sagens afgørelse til de højere myndigheder". Sådan!

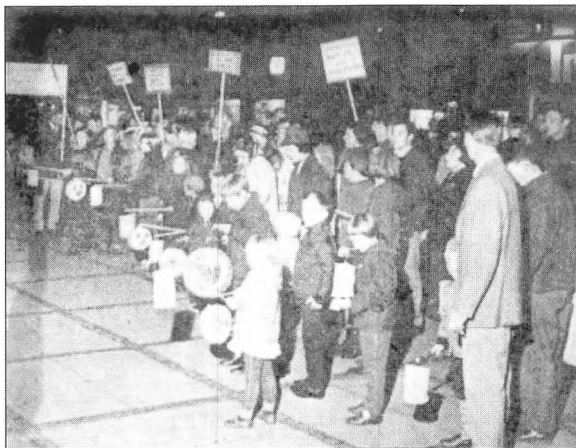
Nu går der kun kort tid. På et møde den 1. februar når man bevilge et beløb til sykursus på Adsbøl skole, men den 26. februar kommer den sidste indførelse i protokollen i denne sag:

"Som forhandlingsudvalgsmedlemmer til Gråsten sogneråd er valgt Jørgen Jørgensen, formand, og Peter Zanchetta, næstformand

Dagen efter holdt man møde i sammenlægningsudvalget, hvor Indenrigsministeriets bekendtgørelse af 22. februar 1957 blev præsenteret. Ifølge denne var sammenlægningen en realitet fra 1. april 1957 at regne.

Det var et led i aftalen, at det nye Gråsten sogneråd for tiden indtil nyvalg i 1958 skulle suppleres med 2 medlemmer, udpeget af Adsbøl sogneråd. De to nye medlemmer blev - ikke overraskende - gårdejer Jørgen Jørgensen og murermester Peter Zanchetta.

Sammenlægningen blev kun delvist til gavn for Adsbøl. Der kom ganske vist gang i nogle udstykninger, og skolerne opretholdtes

adsbøl-borgere demonstrerer i september 1965 foran Gråsten rådhus for gadelys helt fra Gråsten til Adsbøl.

ørste omgang. Dog blev de ældste elever fra Adsbøl flyttet til Gråsten skole. Ladegårdskov skole fortsatte til 1966, men blev så opivet. Bygningerne bliver i dag brugt af Det lille Teater.

Adsbøl skole blev nedlagt i 1973. Efter en tid som fabriksbygning er den dog senere genopstået som Adsbøl Kristne Friskole.

En lille sejr for Adsbølboerne kom i september 1965, da man efter en demonstration foran rådhuset i Gråsten fik gadelys på Øhnvej og Kobberholmvej og en flot guirlande af lys langs hele landevejen fra Gråsten til Adsbøl. Sagen blev meget omtalt i aviserne og nåede endog til "Æ Rummelpot". På en af de mange transaktioner havde nogle borgere skrevet: "Kjems, do fær et muddes å : stej, vinne vi fær lys å æ vej."

Det kunne passende betegne fuldbyrdelsen af denne sammenlægnings sag.

. Rinkenæs slutter sig til.

ognerådvalget i marts 1962 gav en del nye ansigter i rådene. I Gråsten betød det et politisk skifte.

Den mangeårige "sognekonge" Johannes Koch var faldet for so-

cialdemokratiets interne aldersgrænse, og hvem skulle nu være har arvtager? I Rinkenæs havde lærer Peter Gorrsen været formand for sognerådet i 20 år, indtil han i 1957 blev medlem af folketinget. Øvrigt flyttede han snart efter fra Alnor skole, der lå i Rinkenæs til et hus i samme gade men i Gråsten kommune. Han lod sig i 1962 opstille til valget i Gråsten, hvor den borgerlige fløj blev anført af landsretssagfører Sven Kjems.

Valget førte til, at sidstnævnte blev formand og Gorrsen næstformand i det nye sogneråd. Dermed forelå der en konstellation med tråde til Rinkenæs, og det varede da heller ikke længe, før tanken om en sammenlægning af de to kommuner førtes frem.

Problembarnet var først og fremmest Alnor. Her gik sognegrænsen ud og ind mellem husene. Det var ikke smart at nærmeste naboer havde forskellige skattesatser. Værst var det efter udstykningen ved Vibevej, hvor flere grunde bestod af lodder i begge kommuner. Her fik husejerne 2 ejendomsskattebilletter hver, og de måtte ved husets placering på grunden bestemme sig for, i hvilken kommune de ville betale deres personlige skatter. I tilfælde af, at huset måtte placeres tværs over skellet, ville det afgørende være, hvor soveværelset lå og i givet fald, hvor skatteoverhovedets seng og sidste instans hovedpude var anbragt. Her var en sammenlægning af kommunerne virkelig aktuel.

I begge kommuner var der efter valget blevet etableret noget moderne som byplanudvalg. I Gråsten var Gorrsen blevet formand for dette og i Rinkenæs var det Edvard Jensen (også liste A). Disse 2 udvalg mødtes den 19. juli 1962 (kun 4 måneder efter valget) og begyndte at drøfte hvilke muligheder der lå i en kommunesammenlægning.

Udvalgene udtalte deres positive indstilling. Dog var der et medlem fra Rinkenæs, som mente at der i hvert fald i Rinkenæs burde afholdes en folkeafstemning om sagen. Resultatet af forhandlingene blev derefter forelagt sognerådene.

I Gråsten var tilslutningen enstemmig. De to kommuner kunne sammenlægges pr. 1 april 1966, og der skulle til nærmere behandling af vilkårene nedsættes et sammenlægningsudvalg med 3 me-

emmer fra hver kommune og en formand, som skulle udpeges af umtsrådet.

Rinkenæs sogneråd behandlede sagen på et møde den 26. september 1962, hvor forslaget måtte til afstemning, men blev vedtaget ned 5 stemmer for og 2 imod. Sagen blev udsat til fastlæggelse af vilkårene for den påtænkte afstemning. I et nyt møde den 7. november blev det så endelig bestemt, at afstemningen skulle afholdes

Rinkenæshus den 4. december. Forslaget skulle anses som bortaldet, såfremt et flertal af de deltagende vælgere - dog mindst 30% af de stemmeberettigede - stemte imod. På selve afstemningsdagen om aftenen kl. 20.05 begyndte optællingen og man blev hurtigt færlig. Af i alt 1206 mulige stemmer blev der kun afgivet 315, altså under 30%. Sagen var dermed allerede klar. Heldigvis viste optæl-

Det sidste sogneråd i Gråsten før sammenlægningen med Rinkenæs og Kværn (foto fra marts 1966).

Foran sidder (fra venstre) Karlskov Jensen, Kæmner Niels Bahlke, Iven Kjems, Kommuneingeniør C.G. Warming og Peter Gorrsen. Bagved står Holger Kryhmand Hansen, Holger Overgaard, A.A. Mathiesen, Peter Zanchetta, Antoni Nicolaisen og Else Ley.

2 sognerådsformænd, politiassistent J.P. Egebjærg Andersen og landsretssagfører Sven Kjems ønsker hinanden til lykke med sammenlægningen pr. 1. april 1966.

lingen, at der var 229 stemmer for og kun 84 imod (2 var ugyldige). Processen kunne fortsætte.

Det meste af 1963 gik med møder, hvor det mere detaljeret blev bestemt, hvad der skulle være gældende i den nye kommune fra næste valg, som ville finde sted i marts 1966.

Antallet af medlemmer i det nye sogneråd blev fastsat til 11.

Til valget i 1966 var der anmeldt 5 valglister, nemlig:

- A. Socialdemokratiet,
- G. Fastlønnedes liste,
- H1. Borgerlig fællesliste i Gråsten,
- H2. Borgerlig fællesliste i Rinkenæs og
- S. Slesvigsk parti.

Efter valget viste optællingen af stemmerne følgende resultat:

De fleste personlige stemmer fik spidskandidaterne Peter Gorrson med 382 stemmer og Sven Kjems med 210 stemmer. Med de borgerlige lister havde anmeldt listeforbund og fik tilsammen 1409 stemmer mod 1132 til liste A. Derfor blev det til genvalg i

ogneråds-formanden Sven Kjems. Slesvigsk parti fik med 232 netop stemmer nok til at få den sidste af de 11 poster.

Følgende 11 skulle herefter blive det sidste sogneråd i kommunen, for fra 1970 at regne ville kommunalreformen betyde, at Gråsten ville få et byråd og en borgmester.

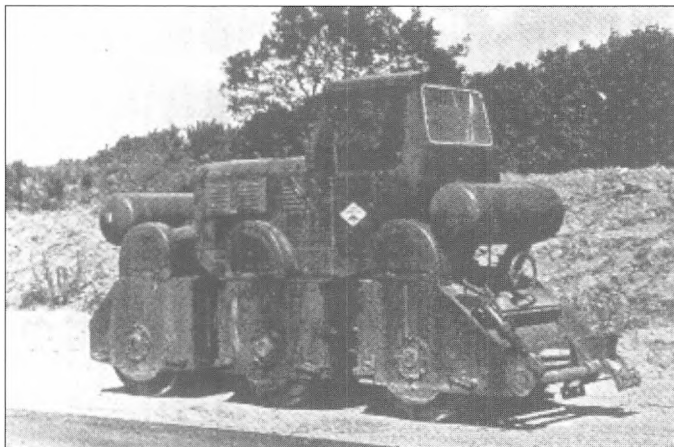
1. Landsretssagfører Sven Kjems, Gråsten	Liste H1
2. Overlærer Peter Gorrsen, Alnor	Liste A
3. Forstander Svend Karlskov Jensen, Landbrugsskolen	Liste H1
4. Kontorbestyrer Karl A. Petersen, Rinkenæs	Liste A
5. Gårdejer Christian Knudsen, Rinkenæs	Liste H2
6. Politiasistent J.P. Egebjærg Andersen, Trappen	Liste A
7. Renseriejer Holger Kryhlmund Hansen, Gråsten	Liste H1
8. Kommunalarbejder Antoni Nicolaisen, Gråsten	Liste A
9. Kriminaloverbetjent Anton A. Matthiesen, Gråsten	Liste G
0. Husmoder Alfa Hansen, Gråsten	Liste H1
1. Gårdejer Gerhard Schmidt, Ladegårdskov	Liste S.

k. Kværs.

Der lå imidlertid en overraskelse gemt i kortene, idet Kværs sogneråd meldte sig på banen i begyndelsen af året 1965 på et tidspunkt, da alle aftaler mellem Gråsten og Rinkenæs var på plads.

Henvendelsen fra Kværs blev sat i gang af et borgermøde, som Kværs sogneråd havde indkaldt til den 6. januar 1965 på Kværstro. Daværende sognerådsformand købmand W. Mortensen fremlagde en redegørelse, hvori bl.a. nævntes, at Kværs nu havde ca. 1000 indbyggere, og at amtsrådets skitse til en fremtidig ordning omfattede et minimum af 4000 indbyggere som passende for de nye kommuner. En sammenlægning med Gråsten og Rinkenæs anså han for at være en god løsning. Andre muligheder havde været nævnt af amtsrådet. Således var både Holbøl og Kliplev interesseret i Kværs. Men som W. Mortensen sagde: "På mødet i Åbenrå sagde jeg til os: "vi kan godt forstå, at I vil til Gråsten, for så kommer I til et veldækket bord!"

Herefter blev de forskellige konsekvenser af en sammenlægning mellem Gråsten og Rinkenæs gennemgået, og efter en lille times drøf-

Vejtromle af den type, som Kværs og Rinkenæs havde købt i fællesskab og som var et godt aktiv under forhandlingerne. Tromle blev bl.a. brugt ved anlæg af Kongevej i 60'erne.

telser spurgte formanden: "Er der nogen, der vil stemme imod ? Det var ikke tilfældet. De over 80 tilstedeværende Kværs-borger så med fortrøstning fremtiden i "storkommunen" i møde.

På denne gode demokratiske basis bragte sognerådet sagen videre, og den blev behandlet på sognerådsmøder i Gråsten den 18 februar 1965 og i Rinkenæs den 12. april 1965. Begge steder havde man taget positivt imod ønsket. Dog rejste der sig i Gråsten et par røster (Karlskov Jensen og Antoni Nicolaisen) der mente, at man burde forbeholde sig en afstemning i Gråsten om sagen. Når dette forbehold senere blev droppet, kan det måske hænge sammen med at man i Gråsten kom under vejr med, at Kværs var i besiddelse af en ret ny og dyr vejtromle, som kunne gøre god fyldest også Gråsten.

Lovtidende havde allerede den 25. september 1964 bragt de formelle meddelelse om den kgl. resolution, som godkendte sammenlægningen mellem Gråsten og Rinkenæs til ikrafttræden den 1 april 1966. Det ville være at komme lidt på tværs heraf, hvis man skulle i gang med at revidere den kgl. resolution allerede før de

trådte i kraft.

Man tog sig derfor god tid til sagsbehandlingen og enedes om at Kværs uden afstemning og uden sognerådvalg kunne tiltræde den nye storkommune fra 1. april 1967. Overenskomsten mellem Gråsten og Rinkenæs kunne få nogle supplerende tilføjelser til dette formål.

I god tid før valgene i marts 1966, nemlig den 7. januar, mødtes et udvalg, bestående af 3 medlemmer fra hvert af de 3 sogneråd for at godkende den udvidede overenskomst.

Heri bestemtes bl.a., at det sogneråd, som nu i marts skulle vælges fælles for Gråsten og Rinkenæs, fra udvidelsen i 1967 skulle tiltrædes af 2 medlemmer fra Kværs. Det blev yderligere aftalt, at kommunesekretæren i Kværs skulle overtage en fuldmægtigstilling i Gråsten. Endelig skulle vejtromlen være nysmurt.

Herefter blev der så afholdt valg på normal måde også i Kværs. Det nyvalgte sogneråd, som kun fik eet år at virke i, kom til at bestå af følgende medlemmer:

1. Rigmor Geyer (borgerlig liste)
2. vejmand Jørgen Petersen (liste A)
3. lærer Peter Brodersen (borgerlig liste)
4. gårdejer Hans Sahl (borgerlig liste)
5. gårdejer Arne P. Wildenschild (borgerlig liste)
6. vognmand Jørgen Sørensen (liste A)
7. Carl Teichert (tysk liste)

En af rådets opgaver var at udpege de 2 medlemmer der skulle fortsætte i Gråsten. På sognerådets sidste møde den 8. marts 1967 krævede Peter Brodersen, at valget skete efter forholdstal. Da Carl Teichert tilsluttede sig liste A, kunne hver af de to grupper udpege et medlem. Det blev sognerådets formand, Rigmor Geyer, og medlemmet vognmand Jørgen Sørensen, Tørsbøl, der fik tildelt disse pladser.

5. Andre nabokommuners problemer

Da Kværs valgte at "gå til" Gråsten, stod udvalget for kommunesammenlægningerne i Åbenrå amtsrådsreds overfor en fuldbyrdet kendsgerning. Udvalget havde haft andre planer med Kværs, nemlig

at lade kommunen indgå i den såkaldte "banankommune" som blev dannet af Varnæs, Felsted og Kliplev sogne. Denne alliance ville Kværns gerne undgå, og det lykkedes altså.

Et andet problem forelå for så vidt angik Holbøl kommune. Allerede i september 1965 havde 6 beboere i Bækken, hvis ejendomme lå ved hovedvej 8 indenfor Holbøl kommunes grænser, spurgt om de kunne komme med til Gråsten under den forestående sammenlægning med Rinkenæs. De hørte i forvejen til Rinkenæs kirkesogn. På et møde i Gråsten sogneråd den 23. september tiltrådte man henvendelsen, men under forbehold - naturligvis - af Holbøl kommunes stilling til sagen. Denne kom prompte i form af et afslag. Holbøl var nemlig selv i klemme og i tvivl om sin fremtid. (Herom har Carsten Porskrog Rasmussen skrevet i et kapitel i bogen om Bov og Holbøl sogne: *Vækst og Virke ved Grænsen*, 1992).

Bov kommune var egentlig ikke på listen over kommuner, de skulle sammenlægges med andre. Men da Holbøl kommune trod dette henvendte sig til Bov, blev man ret hurtigt forlovet med henblik på ægteskab. Holbøl sogneråds formand, Holger Moos, insisterede på, at Holbøl udelt skulle slutte sig til Bov uden at afgive areal til Gråsten. Forlovelsen havde udløst en storm i Rønshoved og Hokkerup, hvor beboere med forstander Hans Haarder i spidsen gjorde gældende, at disse byer var meget mere orienteret til Gråsten. Her gik man ind for en deling af Holbøl sogn, således at grænser skulle forløbe fra Flensborg fjord ved Frueskov og op gennem skoven og vest om Hokkerup. På matrikelskortet er den sidste ejendomme mod vest benævnt "Stop", så her ville det være passende at sætte en grænsepæl.

Hokkerup skole havde længe været i farezonen for at blive nedlagt. Førstelærer M. Gammelgaard skal opgivende have sagt: "Hvad enten skolen kommer til Bov eller Gråsten, vil den komme til at ligge i en yderkant, men hvis man kunne beslutte sig for at sammenlægge begge de nævnte kommuner, vil Hokkerup blive det nye centrum!!". Men det var selvfølgelig ønsketænkning. Skolen overlevede ikke 1970.

Holger Moos fik sin vilje. Hele Holbøl sogn kom udelt til Bov

og Moos blev i øvrigt den første borgmester i den nye Bov kommune. Han blev derefter mere lydhor overfor det i 1965 rejste ønske fra de Bækken-boere, der gerne ville have deres ejendomme flyttet til Gråsten. Nu blev der enighed om en regulering af kommunegrænsen, hvorved Hesselgaard, Ny Hesselgaard og et par mindre ejendomme ved Fjordvejen med i alt ca. 40 ha. blev overført til Gråsten. Samtidig blev der i Volsballe foretaget et beskedent mageskifte mellem kommunerne.

Hermed var sammenlægningerne slut for Gråstens vedkommende. Man havde i den sidste fase set bort fra de røster, der i Ullerup havde nævnt muligheden af også at komme til Gråsten. Men her i Gråsten mente man nu at være nået frem til en passende og levedygtig størrelse, og at Ullerup ville kunne gøre bedre fyldest i en ny Sundeved kommune.

6. Afslutning.

Som en fornøjelig afslutning på beretningen om Gråsten kommunes nuværende omfang kan tilføjes en lille historie om vor lokalhistoriske forenings stifter og første formand Poul Andersens erhvervelse af huset i Munkemølle. Han fik i 1964 lov til at købe en lille grund ved Flensborg fjord, betegnet som matr. nr. 1 af Bækken. På grunden stod en lade, som Poul Andersen byggede om, først til sommerhus og siden til sin helårsbolig.

På et tidspunkt opdagede myndighederne, at huset lå lidt for tæt på det vestlige skel, som samtidig var skellet til Holbøl sogn. Der manglede en stribe på ca. 1 meters bredde. I 1971 blev der givet udstykningstilladelse til at overføre 103 kvm. fra naboejendommen til matr. 1 af Bækken, hvorved bygningen var lovliggjort. Det blev altså Bov kommune, der måtte lægge jord til, så Poul Andersen har på denne måde med sit "salami-snit" bidraget til kommunesammenlægningens historie.

Beretning om Graasten Havn

G.O. Hansen fortæller i denne beretning om havnens historie og livet på havnen, som han oplevede det som dreng før 2. verdenskrig. Siden var han beskæftiget i faderens virksomhed, der omfattede landbrug, kreaturksport og engros-slagteri og denne videreført, han efter faderens død i 1954.

Før havnen blev bygget, var der en lille losse- og ladeplads, hvor kun meget små skibe kunne lægge til. Allerede før genforeningen blev der nedsat et udvalg for at få et havnebyggeri i gang, men i 1. verdenskrig standsede planerne. Efter genforeningen begyndte en udvikling i landsdelen, og også i vor by Graasten opstod nye firmaer og mange nye arbejdspladser. Grundlaget herfor var, at kommunen havde genoptaget planerne for at anlægge en havn, vel det største og dyreste anlæg i vor bys historie.

Som bekendt var der i forbindelse med det daværende Kurhote en anløbsbro, der blev benyttet af Fjordrederiet. Den nye havn blev anlagt øst for denne i et lavvandet skovområde. Når man betragte billeder af dette område, får man indblik i, hvad der nu forestod. Skoven blev fældet, spunsvæg blev rammet, der blev anlagt kaj og kajplads, og havnebassinet blev uddybet til en vanddybde på 5 til 6 meter. Alene denne uddybning var et kæmpearbejde, hvortil der blev anvendt en flydende "bakkermaskine" (gravemaskine), der lossede det udgravede materiale i diverse pramme, som efter fyldning blev bugseret til Nybølnor, hvor en tømning fandt sted. Ligeledes skulle sejlrenden uddybes, således at større skibe kunne anløbe Graasten havn. Endelig i 1923 kunne havnen indvies. Det skete under stor festlighed med mange gæster.

Men en havn er jo intet værd, når lossede laster ikke kan videresendes.

Havnen kort før indvielsen.

retransporteres, og her kommer DSB ind i billedet. Den senere transport med lastbiler kendte man ikke. Mig bekendt hed den første notiserede vognmand i området Sandbæk, der boede i Alnor, og hans kapacitet kunne transportere hele tre kreaturer ad gangen. Det foreslog jo ikke noget, så derfor var havnen afhængig af banen.

Det næste store projekt var at anlægge jernbanespor fra Graasten station til havnen. Igen skulle man igennem et lavvandet område. Eneste løsning var at bygge en dæmning, atter et kæmpearbejde, idet denne dæmning skulle, på den side, der vendte ud mod havet, befæstes med et stenglacis for at imødegå en bortskylning under højvande og bølgeslag. Dæmningen blev fuldført i ét spor, men på kajpladsen blev anlagt tre havnespor. Man kan kun gisne om, hvad hele dette anlæg har kostet, men der er ingen tvivl om, at arbejdet var berettiget og har været en god indtægtskilde for kommunen.

Indtægter kan opdeles i forskellige grupper: bropenge pr. stk. for levende dyr, ladninger losset/lastet betalt pr. ton, salg af vand

og havnepenge for skibe. Da hele havneområdet tilhørte kommuner måtte etablerede virksomheder leje arealer, hvorpå de så kunne opføre bygninger. Denne ordning gav en god indtægt.

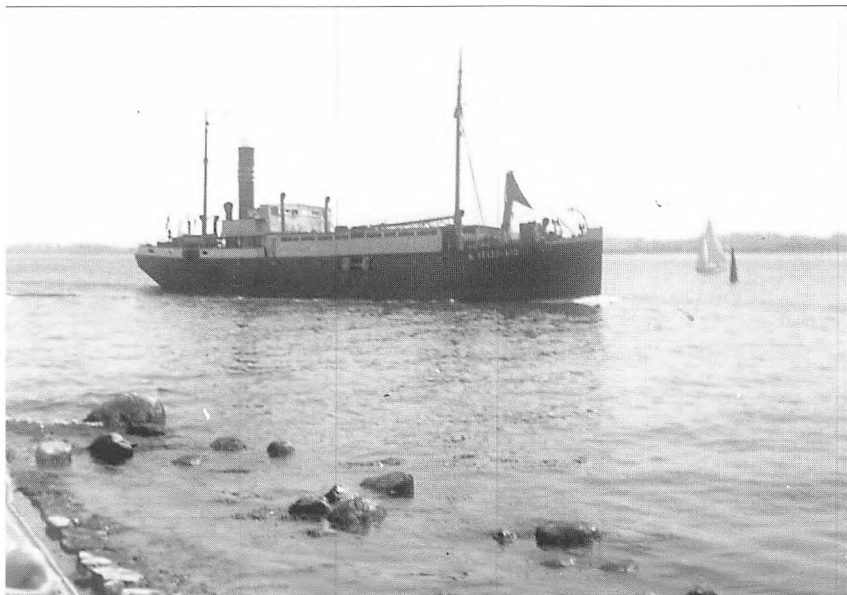
Indirekte havde byen også gavn af havnen, særligt forretningslivet, idet mange nye stillinger blev oprettet, såsom mange arbejdspladser i de nyetablerede virksomheder, ligeledes en skibsmægler ansatte ved toldvæsenet, samt de mange gendarmere og en havnefoged. De mange skibe, der anløb og skulle proviantere, benyttede byens skibshandlere. Også de mange søfolk gik på indkøb i byen forretninger. Der er ingen tvivl om, at der skete en forøget omsætning.

Nye virksomheder skød op, og følgende blev etableret: Graaste Byggematerialer, Graasten Kulkompagni, Lyck & Co., Kornimporten samt Graasten Eksportstalde, og hermed var hele det eksisterende havneareal fuldt udbygget.

Som før nævnt var skibsfarten og banen de anvendte transportmidler. Det gjorde sig også gældende for den nye havn. Man oplevede dengang ofte, at kajen var fuldt udnyttet. De største skibe, der anløb havnen var de skibe, hvori Kulkompagniet hjemtog en skibsladning kul eller koks. Højt henover kajen var bygget to permanente broer. Losning foregik manuelt derved, at 10 til 15 mand med en dobbelt hjulet trillebør kørte brændslet fra skibet ind på oplagingspladsen. En sådan losning varede i 3 til 4 dage. Brændslet blev i store tønder hevet ud af lasten med skibets dampspil, styrtet ned i børene og derefter upå oplagspladsen. Det største skib, der anløb havnen, var en finsk kuldamer "Maud Thorden" på 2000 tons.

En oplevelse var også, når de store svenske og finske sejlskibe lossede tømmer til Graasten Trælasthandel, der så med egne hestekøretøjer transportererede det videre til oplagspladsen (hvor nu brandstationen ligger). Ligeledes firma Tiedemann, Tønder, importerede over havnen træ, der så blev videretransporteret pr. bane til Tønder.

Det største og flotteste sejlskib, der anløb havnen, var et fuldt skib, hvidmalet og uden motor, navnet var "Pestalozzi" og det tilhørte rederiet Erichson, Mariehamn på Ålandsøerne. Da fartøjet en gang blev bugseret ud af havnen, skete det, at strømmen i Egern

Et af de store creatureksportskibe "Helgoland" ud for havnen.

und forårsagede, at skibet lagde sig på tværs i farvandet og spærrede ind- og udsejling, indtil der kom yderligere hjælp. Et andet fartøj jeg erindrer hed "Kaleva", en mindre finsk damper, hjemkrevet i Pitkäranta, jeg konstaterede, at byen lå i den nordlige del af Ladoga søen, også dette skib lossede træ. De fleste skibe der anløb havnen var generelt mindre fartøjer, der hovedsageligt lossede eller lastede korn.

En dag var der opstandelse på havnen, idet et mindre fartøj ved navn "Atlantis" sprang læk og begyndte at synke, men forinden blev det manøvreret uden for renden. Nu oplevede man, at en dykker hævdede skibet.

En anden spændende oplevelse først i trediverne var, da fem danske ubåde, "Bellona, Rota, Flora, Daphne og Dryaden" samt møllerskibet "Henrik Gerner", anløb havnen. Der var mulighed for at gå ombord i én af bådene. I grunden ikke så mærkeligt, at havnen virkede som en magnet på os, der dengang var drenge.

En formiddag lød der en mægtig motorstøj over Graasten, de viste sig at være tre hydroplaner, eller såkaldte vandflyvere, de landede og fortøjede ved pæle, der stod udenfor sejlrenden.

Som jeg før har beskrevet, var der indtil først i trediverne stor trafik af rutebåde på Flensborg fjord. De sejlede med gods og passagerer, men der var ikke noget med toldfrie varer. Denne trafik ophørte da Fjordrederiet blev opløst. Et nyt rederi indsatte et par små motorskibe, men fjordsejladsen blev efterhånden distanceret af rutebilerne.

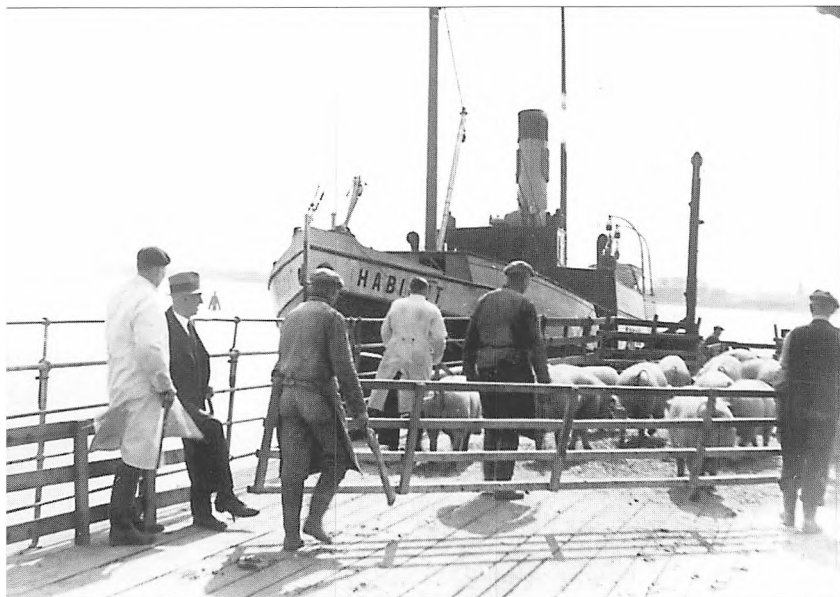
Men intet varer evigt, tiderne forandrer sig, og teknikken udvikler sig, men ikke til fordel for havnen. Hvor der før blev anvendt fast brændsel, blev dette erstattet af olie, hvilket resulterede i, at Graasten Kulkompagni som første virksomhed blev nedlagt. Også Graasten Byggematerialer ophørte. Efterhånden forsvandt alle andre rindelige virksomheder. Ligeledes blev småskibsfarten decimeret for til sidst helt at forsvinde, direkte udkonkurreret af store moderne lastbiler, der transporterer ladninger fra "dør til dør". Endelig ophørte også transporten af trælast.

Der blev efterhånden en stille tid for havnen, men så opstod et nyt fænomen, nemlig de såkaldte "Sprit- og Smørbåde" med mange anløb på Graasten. Der er ingen tvivl om, at denne EF-bestemmelse gav gode indtægter, men ordningen var bestemt ingen fordel for byens forretninger. Som bekendt blev denne trafik standset i 1999.

Den helt store begivenhed på havnen og for hele byen fandt sted den 20. august 1936, en dejlig og varm sommerdag, der aldrig bliver glemt i byens historie. Det var dagen, da kronprinseparret kom sejlene ombord i Kongeskibet "Dannebrog" for at tage ophold på slottet. Det var en fantastisk oplevelse og hele byen, men først og fremmest havnekajen, var et mylder af mennesker, der kom for at byde velkommen. Aldrig før havde byen været så festlig pyntet overalt så man flag og faner og på kajen var den røde løber rullet ud.

Det, at kronprinseparret tog ophold i Graasten, var en gave for hele landsdelen.

Denne artikel skal afsluttes med en beretning om havnens største kunde, nemlig "Graasten Eksportstalde".

kibet "Habicht" lastes med grise.

Tyskland havde indført en bestemmelse om, at levende dyr kun måtte indføres pr. skib til diverse søgrænseslagtehuse. Med denne estemmelse for øje indså en fremsynet borger i Graasten, eksportør hr. Jessen Hansen, muligheden for en eksport over Graasten havn. Diverse tyske importører blev kontaktet, også her kunne man indse en hurtige transport over Graasten. Sejltiden herfra til Flensborg ar kun 1½ time og indenfor denne branche gjaldt det om at komme ørst.

Denne mulighed gav anledning til, at eksportstaldene blev opført 1924 og stod klar til at afskibe tilførte dyr. I starten var det hodsageligt kreaturer til Flensborg, der blev afskibet, men senere ar der også afskibninger til Kiel af både kreaturer og svin. Jeg er besiddelse af antallet fra 1928, det år blev afskibet 28.714 kreaturer og 4.730 svin, med en stigende omsætning i de følgende år.

Så i 1933, da Hitler kom til magten i Tyskland, blev den private adførsel stoppet. Al indførsel af dyr overgik til clearingshandel,

dvs. byttehandel staterne imellem. Dette resulterede i, at eksport via Graasten ophørte, men dette kan måske betragtes som et hel for samme år nedbrændte de tomme stalde, men de blev omgående genopført. På dette tidspunkt oppebar en graastener Helmu Behnke en overordnet stilling i det, der hed "Slagteriernes Fælle kontor". Dette store foretagende stod for en stor eksport af levende svin, og da Behnke kendte forholdene og den korte sejltid til alle tyske havne, kom der en henvendelse om afskibning i Graasten. Omgående blev dette tilbud modtaget og de fornødne formaliteter afsluttet.

Nu begyndte en ny storhedstid for havnen med afskibninger til Flensborg, Kiel, Lübeck, Stralsund, Wismar og Rostock. Sviner ankom pr. bane i et antal, der langt oversteg staldenes kapacitet, men Jessen Hansen fandt en udvej og lod fremstille et stort antal fodertrug, hvorefter dyrene blev fodret i jernbanevognene. Hele denne trafik fortsatte uden problemer, indtil krigen udbrød. Da opstod der de problemer, at allierede flyvere nedkastede miner, og den tyske marine stoppede al sejlads, indtil minestrøgne ruter blev frigivet. Denne situation gav anledning til ophobning af dyr og skibe. Man oplevede, at hele havnen var belagt med kreaturbåde, men situationen blev løst uden problemer og hele denne trafik fortsat indtil foråret 1945.

I 1950 blev eksporten atter liberaliseret til den nye Bundesrepublik og genoptaget, men i mindre omfang.

I 1956 besluttede Jessen Hansen, efter et langt og arbejdsliv, i en alder af 76 år at ophøre med sin virksomhed, hvorefter forretningen blev forpagtet af undertegnede. Denne overdragelse voldte mig ikke problemer, idet jeg igennem adskillige år havde erfaret, hvordan en sådan forretning drives.

I 1958 afgik Jessen Hansen ved døden, og jeg blev ejer af eksportstaldene.

Søtransporten til de tyske havne af dyr fra Graasten var betroet rederiet "C. Clausen", ved skibsreder Chr. Clausen, en personlighed, som jeg fik god kontakt til, og som har imponeret mig.

I 1956 blev de gamle dampskibe taget ud af drift. Rederiet havde dengang tre moderne skibe, men nævnte år blev man præsenteret

'ejsegilde på udvidelsen af eksportstalden.

ør tre store fartøjer samt fem mindre - alle moderne oceangående kibe. Disse blev nu indsat til den danske eksport, men sejlede også å andre lande.

I året 1959 blev jeg af skibsrederen indkaldt til møde i Køben-avn - tilstede var også føromtalt direktør Behnke. Idet "Slagteri-ernes Fælleskontor" havde monopol på eksporten over Graasten, ik mødet ud på, at vi også nu skulle udskibe kreaturer, hvortil ehnke gav sit samtykke. Jeg blev derfor opfordret til at opføre en y stald. Det var jo et stort projekt, men man garanterede mig fuld dnyttelse. Jeg gik i gang med at opføre en ny bygning, fuldt iso-æret, brandsikker med en termostatstyret ventilation og godkendt f danske veterinærmyndigheder. Hvad man nu oplevede, var gan-ke utroligt. Eksporten nåede et antal omkring 80.000 enheder pr. r og steg yderligere de følgende år, således, at jeg opførte endnu n bygning i 1961. Dette byggeri rygtedes i Tyskland. Jeg havde en ære at modtage tyske veterinærmyndigheder fra både Slesvig

På billedet ses den gamle eksportstald i forgrunden. Bagved de nybygninger fra 1959 og 61.

og Holsten. Jeg erindrer, vi på en enkelt dag modtog 56 jernban vogne og nåede et år et antal på 152.000 dyr.

Graasten var hermed landets største udskibningshavn.

Havnen blev også berømt i isvintre, idet eksporten blev opre holdt, ved at fire skibe gik i pendulfart Graasten – Flensborg døgn rundt og derved kunne forhindre, at sejlrenden lukkede. Det var et streng tid, men det var nu blevet en samfundsopgave, der skul opretholdes.

Sluttelig skal også nævnes, at i 1970 foregik en eksport af fle tusinde svin pr. bane til Wien.

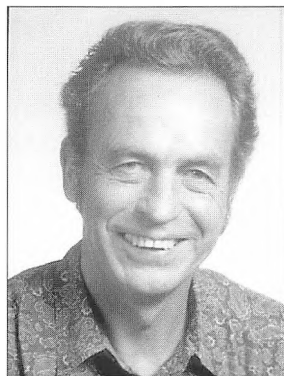
Det var en spændende tid, og eksporten var et godt aktiv fi byen, men intet varer evigt. I 1972 indtrådte Danmark i fællesma kedet, og i 1974 indførtes en ny bestemmelse, således at levend dyr til Vesttyskland måtte køres over landegrænsen, hvorefter skib trafikken blev overflødig.

Endnu et gammelt foretagende igennem 50 år på havnen stan sede. Få år efter opsagde jeg kontrakten vedrørende arealleje, hvo efter bygningerne blev fjernet.

Hermed var en epoke for evigt afsluttet.

Slagteriet - fra vugge til grav

Artiklens forfatter, Gert S. Haurum startede om elev på Hammel og Omegns Andelssvi-
eslagteri i 1955. Efter endt læretid, han-
lelshøjskoleuddannelse og Englandsophold
ansat som eksportassistent på Graasten An-
lelsslagteri i 1963, som kontorchef i 1965
og direktør i 1969. Sammen med formanden
Johan Philipsen var Gert Haurum med til
at starte Slagteriregion SYD og var virk-
omhedens direktør fra 1970 til 1993.

Det var med velberåd hu, at Gregers Ahlefeldt omkring 1550 på
Voldsslykke, ikke langt fra den avlsgård, som slægten havde ladet
opføre i en rydning i skovene omkring Alnor, Nybølnor og Silde-
tulen, lod opføre en jagthytte, som han kaldte: "Zum Gravenstein".

Her i de store skove fandt han den ensomhed, som han ikke
kunne finde i ættens hovedsæde, Søgaard, som han ejede sammen
med sin bror Frants, med hvem han levede i stadig kiv og strid.
Her fandt han rige jagtgrunde, hvor foruden råvildt også vildsvinene
umlede sig.

Efterhånden blev der lavet rydninger i skovene og bøndergårde
opstod, og man begyndte at holde tamsvin i tilknytning til gårdene.

I løbet af det nittende århundrede begyndte man på gårdene at
producere mejeriprodukter for at sælge produkterne i de stadig vok-
ende bysamfund. Mejeribrugets biprodukter blev sammen med
økkenaffald og efterhånden også korn en væsentlig bestanddel i

svinefoderet, og svinene blev nu opfodret på stald. Der blev køl avlsdyr fra England, og i den sønderjyske landsdel spillede det tysk "Edelschwein" også en væsentlig rolle i forsøget på at opdrætte større, mere kød- og fedtrige svin.

I sidste halvdel af det nittende århundrede var den stadigt voksende tyske industribefolkning en god aftager af hele den sønderjyske svineproduktion. Svinene blev af opkøbere modtaget ved nærmeste station, vejjet og afregnet efter levende vægt og derefter sendt til Hamborg for slagtning.

I det gamle land havde man i samme tidsrum mere og mere indstillet landbruget på fremstilling af produkter til eksport med England som hovedaftager. Det var på denne tid, at andelstanke medførte opførelse af andelsslagterier i mange byer i det gamle land. Det var der ikke mulighed for i det sønderjyske, og især under Første Verdenskrig fra 1914-1918 var det sønderjyske landbrug på mange områder ude for indskrænkninger og indgreb. Tvangsaflevering af både korn og dyr medførte forringelse af besætningerne.

Graasten Andelsslagteri fra idé til stiftende generalforsamling

Efter krigens ophør fortsatte opkøberne deres virksomhed, men det købedygtige marked var væk, og straks efter Genforeningen i 1922 gik fremsynede mænd i Sønderjylland igang med planer om at danne andelsslagterier, idet de oplevede, at opkøberne sendte svin til slagtning på andelsslagterier i Kolding og Esbjerg, og somme tider så langt væk som Randers og Roskilde.

En af dem, der tidligt indså nødvendigheden af, at Graasten fik sit eget slagteri var dyrlæge R. Kold Christensen. Han agiterede ved enhver given lejlighed for opførelsen af et slagteri, og dyrlægens ildhu for sagen vakte interesse hos andre, ikke mindst hos gårdejer Chr. Petersen, Palæet, Graasten. Der var en ide om at placere det kommende slagteri i Avnbøl, men Graasten havde såvel jernbaneforbindelse som havn, ligesom der var gode landevejsforbindelser fra nord, øst og vest. Allerede dengang havde fremsynede mænd forståelse for, at infrastrukturen skal være i orden!

Opfordringen til at tegne sig for leverancer blev udsendt i son

æren 1922 og var underskrevet af gårdejerne Chr. Petersen, Palæt, Iver Møller, Rinkenæs og Jørgen Mathiesen, Græshøj. Tegningen var en stor succes, og de der tegnede sig var et bredt udsnit af landmændene i oplandet omkring Graasten. Ved læsning af navnene fra tegningslisterne kan man konstatere, at efterkommere af disse fremsynede mænd den dag i dag producerer svin, måske blot et antal om ugen, som oldefar eller tipoldefar tegnede sig for om ret.

Den 15. december 1922 kunne man indbyde til stiftende generalforsamling til oprettelse af andelsselskabet Graasten Andelsslagteri. De fremmødte vedtog eenstemmigt at oprette slagteriet med jernsted i Graasten, og den første bestyrelse på 10 mand blev valgt. Der var som nævnt enighed om at slagteriet skulle ligge i Graasten. Man overvejede først en placering, hvor jernbanen dengang krydtede Flensborg Landevej, men på et bestyrelsemøde den 23. januar 1923 blev det besluttet at opføre slagteriet på en af toldvæsenets tilhørende grund ved havnen. I en forhandling samme dag med to af Graasten kommunalbestyrelses medlemmer, sognerådsformand, uldsmid Jul. Jacobsen og bankdirektør Paasch enedes man med kommunens repræsentanter om, at kommunen erhvervede grunden, der tilhørte tolddirektoratet og landbrugsministeriet med toldvæsenets tilhørende hus og have. Kommunen lovede at stille grunden gratis til rådighed og opfylde engen, der hørte til grunden. Slagteriet skulle som modydelse betale kommunen den sum, som toldvæsenets bygning ville koste kommunen. Graasten kommune forpligtede sig endvidere til at anlægge banespor fra havnesporet og en vej til slagteriet. Ikke alene kommunen viste stor interesse for at få slagteriet bygget, også byens næringsdrivende viste stor interesse for sagen, og de ydede deres støtte i form af en tegnet garantisum på kr. 5.000,-, som der heldigvis aldrig blev brug for.

Man havde vedtaget, at der skulle være tegnet en årsleverance på mindst 15.000 svin for at gå igang med byggeriet, og ved en ekstraordinær generalforsamling den 31. januar 1923 kunne formanden Chr. Petersen, Palæt, oplyse at der var tegnet 17.536 svin, og det var dermed en realitet, at man ville gå igang med at opføre

slagteriet. En måned efter generalforsamlingen var der tegnet i alt 20.000 svin til årlig leverance. (For at sætte tallene i relief kan det nævnes, at på det "nye" slagteri i Blans slagtes der 25.000-30.000 svin pr. uge!).

Byggeriet ved havnen påbegyndes i 1923

På grunden, der blev opfyldt til 1.80 m over dagligt vande, var det nødvendigt at pilotere, og der blev rammet 442 lange, svære betonpæle. Iøvrigt er der ved alle senere byggerier blevet piloteret, og de første pæle er sikkert blevet fordoblet en til to gange.

Slagteriet var anslået til at koste 250.000 kr. og ingeniør H. Gjerstrup, København indestod med sit honorar på 14.000 kr. for, og dette beløb ikke blev overskredet, undtagen hvis der blev foretaget vedtagne ændringer og forbedringer.

Fra de Forenede Teglværker i Egersund blev der efter tilbud leveret 80.000 røde håndstrøgne sten og 25.000 flammede sten. Fra Krenzen, Graasten købtes 360.000 Siegersdorfer fliser.

Tilkørsel af materialer blev overdraget vognmand J. Thomsen fra Graasten. Tømrer og murerarbejdet udførtes af tømrermester N. J. Andersen og bygmester Hintzmann.

Dagmulkt på hundrede kr. pr. dag sikrede, at leveringsfristen på maskinanlæg blev overholdt, og på et bestyrelsesmøde den 1. november 1923 kunne ingeniør Gjerstrup meddele bestyrelsen, at slagteriet ville være færdigt den 1. januar 1924. Den 30. december kunne man foretage den første prøveslagtning, som forløb aldeles tilfredsstillende.

Slagtninger påbegyndes i januar 1924

Graasten Andelsslagteri var hermed en realitet og kunne påbegynde sin virksomhed kun et år efter, at selskabet var blevet startet. Det er ret imponerende, hvilken handlekraft og beslutsomhed disse mænd har haft.

På et bestyrelsesmøde den 4. april 1923, er der bl.a. protokollført: Det vedtoges at udskrive pladsen som direktør ved slagteri for tiltrædelse 1. juni eller 1. juli og avertere efter en sådan i A

lælsbladet. Af senere møder fremgår det, at man antog Hr. H.N. Skensved, Sæby som direktør med tiltrædelse 1. juli 1923, og af overenskomsten med Skensved fremgår, at hans årlige gage bliver 9000 kr. foruden fri bolig, brændsel og belysning. Indtil der er brug for direktørens fulde arbejdskraft betales der $\frac{1}{2}$ gage.

Sammen med den til enhver tid handlekraftige bestyrelse kom direktør H.N. Skensved til at præge slagteriets udvikling igennem en lang årrække, idet han var direktør i 35 år. Sidst i 1920'erne havde vi en udpræget deflation med prisfald til følge, og det medførte bl.a., som det fremgår af de gamle protokoller, at direktøren på slagteriet i en periode fik sin løn reduceret fra 9000 kr. årlig til 5000 kr. Det fortæller meget om både tiden, selskabet og ikke mindst direktøren, der på den måde var med til at løse problemerne.

Den 1. januar 1958 blev han efterfulgt af direktør Hans Bossen, som forud for ansættelsen havde været kontorchef og dermed sous-chef i mere end ti år.

Efter at være blevet afløst på posten som direktør fortsatte direktør Skensved i en årrække som rådgiver for slagteriets opkøb af kvælsorner, og jeg har personligt lært meget af Skensved om svineavl og dens betydning.

Man begyndte under forholdsvis beskedne forhold, men det skulle snart vise sig, at udvidelser var nødvendige. Der blev fra begyndelsen knæsat det princip, som principielt er blevet overholdt helt til slut: bygge passende og godt, men ikke større og dyrere end nødvendigt. Da slagteriet var færdigt, var det indrettet til en årlig slagtning på 35.000-40.000 svin årligt. På den første ordinære generalforsamling, den 29. marts 1924 kunne formanden Chr. Petersen, Palæet oplyse, at slagteriet nu havde 550 andelshavere, der havde tegnet sig for en årsleverance på ialt 41.000 svin. Foruden selve slagteriet havde man også indrettet en destruktionsanstalt, der kunne behandle det affald, der ikke anvendtes til konsum.

Man havde også fra starten i Graasten by indrettet et udsalg for slagteriets produkter.

Som nævnt byggede man ikke slagteriet større end det var nødvendigt i forhold til de øjeblikkelige krav, men dog således at man

kunne udvide uden større vanskeligheder og uden at ødelægge flowet i produktionen. Som årene gik blev det dog vanskeliger fortsat at efterleve de gode intentioner. Allerede inden slagteriet var helt færdigt havde man udvidet kapaciteten fra 16.000 til 35.000 svin på årsbasis.

I 1925 blev der lavet en kreaturslagtehal med tilhørende stal og i 1928 blev der lagt 10 meter til slagteriets bredde i hele den længde, hvilket forøgede kapaciteten med 50%. I 1931 blev der opført en ny svalehal til afkøling af svine kroppe. Den kunne også opvarmes, og fra 1932 dannede den i en lang årrække en udmærket ramme om slagteriets årlige generalforsamlinger, der ellers hidtil havde været afholdt på Hotel Graasten. Først i midten af halvtredserne vendte man tilbage til Hotel Graasten for at holde generalforsamling.

Såvel kreaturslagteri som destruktionsanstalt blev udvidet igen i 1934. For at få plads til udvidelsen af kreaturslagteriet købte man den gamle stavfabrik, der lå ved siden af slagteriet. Denne fabrikk blev senere indrettet til frysehus.

30ernes problemer og den efterfølgende krig

I 1930'erne måtte Graasten Andelsslagteri ligesom alle andre slagterier kæmpe med flere problemer. En af dem var mund- og klovsygen som rasede især i 1930 og senere i 1937. Der måtte indrettes særlige modtagelsesdage for svin fra "smittede" områder. De største vanskeligheder opstod dog som følge af stormagternes politik og at ville klare sig selv forsyningsmæssigt i den situation. Såvel Tyskland som England forberedte sig på opgøret, og der blev lagt store hindringer i vejen for eksporten. I 1933 blev der indført regulering af produktions- og leveringsretten baseret på tidligere leveringer. Til kontrol heraf fik andelshaverne udleveret de såkaldte svinekort udstedt af landbrugsministeriet. Der opstod hurtigt en for så vidt hel legal handel med disse svinekort, og man kunne opleve at svineproducenter der på grundlag af store leverancer tidligere havde mange kort ligefrem stoppet produktionen, og de hentede deres "svine"fortjeneste hjem ved salg af kort.

Anden Verdenskrig kom til at berøre slagteriet meget, idet for bindelsen med vor hovedkunde, England, var afbrudt under hel besættelsen. En stor del af eksporten til Tyskland omfattede levende svin, og alt i alt betød det et væsentligt fald i slagtingerne, således at man i 1941 måtte nøjes med én slagtedag om ugen.

Krigstiden stillede vidt forskellige opgaver til selskabet, en af dem man var særlig glad for at løse var at levere det nødvendige kød og flæsk til Frøslevlejren. Også den karantænestation ved grænsen, som Danske Kvinders Beredskab stod for, fik store mængde kød fra Graasten Andelsslagteri.

De første udvidelser og moderniseringer efter krigen blev foretaget i 1947, og man kunne netop i 1947 fejre 25 års jubilæum.

I løbet af 1950'erne blev der foretaget udvidelser, og ikke mindre begyndte man at forstærke forædlingssiden, og Graasten Andelsslagteri blev i forhold til sin størrelse en stadig mere og mere betydningfuld producent af skinker på dåser. Disse dåseskinker og efterhånden også bove blev produceret i store dåser, 5 - 10 kg, og de blev hovedsagelig solgt til England og USA. Inden konsum blev de skåret i skiver og pakket i små pakninger hos modtagerne.

Også produktionen af traditionelle pålægsvarer, herunder sønderjydske spegepølser, voksede. Salget foregik gennem grossist og for en stor dels vedkommende til grossister i Københavns Kødby.

Graasten Andelsslagteri startede også egen salgsvogn, der kørte faste ruter til sønderjydske slagtere og i stor udstrækning efterhånden også til købmandsforretninger.

Salget af traditionelle baconer blev efterhånden suppleret med leverancer af saltede midterstykker til det engelske marked, hovedsagelig leveret til Danepak, en fabrik der var ejet af de danske andelsslagterier.

Kontorlokaliteterne var der ikke gjort meget ved siden starten og de trængte i allerhøjeste grad til en modernisering. Kontorets beliggenhed var således, at det lå i vejen for en udvidelse af saltefaciliteterne, og derfor kunne man bedre argumentere for en ny kontorbygning, idet man havde behov for kontorets nuværende plads for produktionsudvidelse.

Ny kontorbygning på opfyldt terræn

Da Graasten Teglværk brændte fik man i 1960 mulighed for o tilladelse til at opfylde en del af fjorden/havnen foran slagteriet med de mange murbrokker, og i 1961 kunne man påbegynde opførelse af en splinterny, toetages kontorbygning. Denne blev taget brug i begyndelsen af 1962, og det var bemærkelsesværdigt, at kortpersonalet ved indflytningen vedtog, at man i disse nye lokale ikke ville ryge i arbejdstiden. Det skete så i højere grad i kantine og på toiletterne, men det fortæller om de ansattes begejstring for de nye lokaliteter.

I løbet af de næste år i begyndelsen af 1960erne blev der investeret meget i slagteriet, og det blev sværere og sværere at få et fornuftigt flow. Saltekælder og ikke mindst konserverfabrikken på første sal var store investeringer, og i sidste halvdel af 60erne blev der lavet indretning til containertransport af baconsider.

Netop i 1960erne begyndte man diskussionen om det rigtige at Danmark kom med i det nye fællesmarked. Det var klart, at landbruget som helhed gerne ville med, dog kun hvis England også kom med, og det var Frankrig dengang ikke særlig glad for. Usikkerheden om markedsudviklingen satte efterhånden en bremse på landmændenes (og dermed bestyrelsens) lyst til investeringer.

Samtidig begyndte der også på landsbasis at komme en debat om sammenlægninger - fusioner - og ikke mindst Andelsslagteriernes førstemand dengang, Johannes Dons Christensen, begyndte at tale varmt for slagteriselskabet Danmark.

Så tidligt som omkring 1960 havde daværende formand Johan Philipsen, Lundtoftbjerg og direktør Hans Bossen møder med ledelsen for Tønder Andelsslagteri med henblik på et samarbejde.

Initiativet kom fra Tønder, men ledelsen fra dette slagteri insisterede på, at der fortsat skulle være et slagteri i Tønder, og de ville Graasten Andelsslagteris ledelse klogt nok ikke garantere.

Slagteriernes Forskningsinstitut i Roskilde lavede i 1967/68 en analyse for de sønderjydske andelsslagterier (Rødding, Vojens, Tønder, Aabenraa, Sønderborg og Graasten) for at belyse fordele og ulemper ved et fælles sønderjydsk storslagteri. Selv om rapporte

Den nye kontorbygning taget i brug i 1962.

pegede på flere fordele end ulemper kunne man ikke nå til enighed. Der var flere, der dengang hævdede, at Graasten ikke var et af de mest positive. Sandheden er klart set i bakspejlet, at man ikke var rigtig moden til at afgive magt og indflydelse.

Rapporten pegede iøvrigt på, at den optimale placering af et evt. nyt slagteri for hele Sønderjylland ville være ved Øster Løgum!

Sammenlægninger til Slagteriregion SYD.

1968 kom den første store sammenlægning af slagterier, idet størstedelen af de sjællandske slagterier blev sammenlagt i FSA, det der i dag hedder Steff-Houlberg.

Disse fusioner blev en realitet ud fra forskellige forudsætninger. Nogle selskaber var gode og stærke rent økonomisk, og de var interesseret i at udvide yderligere. Andre slagterier var meget svage økonomisk henseende, og de var tvunget til at søge samarbejde med andre.

Containertransport startede i 1967.

På Aabenraa Andelsslagteris generalforsamling i 1970 besluttede man enten at søge samarbejde med naboslagterierne eller at standske driften og likvidere frivilligt. Det kunne man gøre uden at der ville være økonomiske efterslæb.

Det stod klart for formanden for Graasten Andelsslagteri, Joha Philipsen og undertegnede, der var blevet direktør for Graasten Andelsslagteri den 1. januar 1969 efter direktør Hans Bossen, der døde i december 1968 kun 48 år gammel, at Graasten Andelsslagteri givet fald ville få langt de fleste af Aabenraas svin.

Det kunne vi ikke klare uden omhyggelig forberedelse, og derfor blev der taget initiativ til forhandlinger dels med Aabenraa men også med Sønderborg Andelsslagteri.

Disse forhandlinger blev ført i en god atmosfære, og de endte hurtigt med det resultat, at de tre slagterier indgik i det nye selskab Slagteriregion SYD, der startede sin virksomhed 1. oktober 1970.

Samtidig med disse begivenheder havde Graasten Andelsslagteri pr. 1. januar 1969 overtaget det private og hidtil engelskejede slagteri.

ri i Bylderup Bov, og planerne om at koncentrere kreaturslagtningerne i Bylderup Bov og flytte Bylderups svin til Graasten var under realisation samtidig med, at forhandlinger om dannelsen af SYD od på.

Så snart SYD var en realitet, blev der lavet en foreløbig plan for udviklingen på selskabets afdelinger.

Bylderup skulle på sigt være et kreaturslagteri, Aabenraa skulle være pølsefabrik, Sønderborg og Graasten skulle slagte svinene. På et tidspunkt lå års slagtinger i SYD på omkring en halv million svin. Graasten afdelingen skulle desuden lave konserver, især skinker og bove på dåser.

Selskabets hjemsted blev Graasten, hvorfor administrationen også blev placeret her. Graasten Andelsslagteris forholdsvis nye administrationsbygning dannede en god ramme herfor.

I begyndelsen af 1970erne blev det klart, at det blot var et spørgsmål om tid, hvornår vi kunne komme med i fællesmarkedet. I den tid og usikkerheden medførte en stigende svineproduktion, og i SYD var vi helt nede omkring 400.000 svin. Det eneste sted, hvor faldet ikke kom var i det gamle Sønderborg amt, hvilket helt klart skyldtes, at Danfoss satte skub i landbrugets strukturudvikling. De mindre producenter stoppede og tog på Danfoss, og de større fik plads til at blive endnu større.

Allerede i 1971 tumlede vi med ideen om at bygge et helt nyt slagteri, idet det var åbenbart, at de gamle anlæg i Graasten og Sønderborg ville have svært ved at leve op til tidens krav. Det gjaldt de gamle krav, de arbejdsmiljømæssige, de veterinære og ikke mindst de miljømæssige til støj, lugt og spildevand. Vi vidste også, at ved en aftræden i EF ville der komme nye veterinære krav.

Den nye og forholdsvis unge bestyrelse i det nye SYD var med på ideen, det samme var Johan Philipsen omend tøvende i starten.

Vi fik kontakt til borgmester Møller i Sundeved kommune, og han sagde fra starten, at kommunen ikke havde økonomi til at hjælpe med penge, men hans og kommunens støtte og hjælp ville han garantere.

Det stod han ved, og det har Sundeved kommune gjort siden.

Sammen fandt vi grunden, og vi købte jorden fra mejerigård i Blans. Tilladelsen til at bygge i det åbne land skaffede John Philipsen os, idet han som folketingsmand kendte de knapper der skulle trykkes på.

Så snart vi kendte resultatet af folkeafstemningen den 2. oktober 1972, kunne vi gøre de foreløbige aftaler til endelige, idet der hidtil var forhandlet med den klausul, at det blev et JA ved afstemningerne 1973 og 1974 blev brugt til planlægning. Byggeriet startede den 1. august 1975 og prøveslagtinger fandt sted i juni 1977. I løbet af juli 1977 var al svineslagting i Sønderborg og Graasten overført til Blans. Sønderborg slagteri blev solgt, og der er nu dejlige boliger på området lige overfor Sønderborg Slot.

Efter udflytningen fra Graasten i 1977, begyndte en ny fase af virksomhedens historie. Fabrikken skulle nu udelukkende producere forædlede varer, og hovedproduktionen var fortsat skinker og bønder på dåser eller pakket i film. Det egentlige slagteri blev ombygget og taget i brug til saltning og kogning af de forarbejdede produkter.

SYDs administration forblev også i Graasten. I 1980'erne oplevede SYD en god periode, og der var fremgang over hele linien, også på Graasten afdelingen.

I 1993 opstod der nogle alvorlige økonomiske problemer i det tyske datterselskab, og det medførte, at man i 1994 gik sammen med Danish Crown.

DC havde brug for det moderne Blansanlæg, men Graasten og afdelingen ønskede man ikke at fortsætte med. I en kort periode blev produktionen på Graasten overtaget af Tulip, men det endte med, at produktionen ophørte i 1996. Bortset fra nogle laboratoriefunktioner lå fabriksanlægget øde hen, og det kunne hurtigt ses på bygningerne og hele området.

Da nedbrydningen blev påbegyndt i 1999 og afsluttet her i 2000 tror jeg, de fleste er glade for, at der nu er udsigt til en mere fornuftig anvendelse af området. Selvfølgelig er der flere, især blandt de mange gode trofaste medarbejdere gennem mange år, der med vemod må se deres og måske også deres mors eller fars arbejdsplads forsvinde.

2000 - kontorbygningen er endnu ikke nedrevet.

Vi skal glæde os over, at slagteriet i Blans blev bygget, således at vi trods alt har bevaret mange gode arbejdspladser i området for fremtiden.

Barn i 40'ernes Gråsten.

Ulla Brusch er født i Gråsten i 1938. Efter realeksamen og 5 år ved toldvæsenet kom hun på Tønder seminarium. Var herefter lærer ved Gråsten skole. I 1965 gift med landbrugslærer Thorkil Brusch. Siden 1956 aktiv i hjemneværnet.

Far og mor – mekaniker Hans H.H. Rasmussen, f. 1912 i Gråsten og Anna Beck, f. Kristensen 1915 i Aalborg - og jeg og efter krigens min lillesøster Hanne boede på Esso-stationen, Slotsgade 26, og meget naturligt blev Else Thomsen, naboen fotograf H. Thomsens datter, min bedste legekammerat. Som regel legede vi hos Else enten i haven, i lysthuset, i brændeskuret eller oppe hos Elses farmor. Elses farmor var, som for øvrigt min egen farmor, indbegreb af en bedstemor. Hun gjorde ikke vrøvl, når vi rodede, hun deltog i vore mange forskellige lege og gik ivrigt ind i de roller, vi tildelte hende. Når vi gik tur i skoven, en hyppig tilbagevendende begivenhed, havde farmor altid en taske med til indsamling af optætningsdingspinde. I skoven var Else og jeg tapre og uforfærdede opdagsrejsende eller riddere, som fra tid til anden måtte hjælpe farmor over dybe afgrunde eller svulmende floder. Vi byggede og huler i skoven, og vi omgikkes i adskillige år med vilde planer om at bygge HULEN, og det lykkedes da også at få bygget en rigtig

dmærket hule i ” æ maj” i området bagved tankstationen, stærkt inspireret af de bunker af især drengebøger, vi læste.

Om formiddagen gik jeg i børnehave hos frk. Schrøder i Ringade. Mor har fortalt, at jeg græd de første morgener, senere blev jeg glad for børnehaven. Kom der luftalarm, mens jeg var i børnehaven, smed farfar, hvad han havde i hænderne og cyklede ned og hentede mig. En gang blev jeg kattekonge til fastelavn og blev hyllet, stående på en stol med krone på hovedet, og jeg var altid afsted udklædt stand med fastlavnsris. Et år var det en af mors aflagte joler, gul med sorte prikker. Men jeg havde hjemmefra strenge åbud om, hvilke steder, jeg måtte opsøge. Det drejede sig om min farmor, tante Tove, datter af politiass. Søren Damsgaard og gift med min farbror, snedkerm. Holger Rasmussen, bagermester Stener, Slotsgade 1 og slagtermester Petersen, Slotsgade 5. Alt andet var efter mors mening tiggeri. - I børnehaven lærte vi en mængde sange, også gode danske sange som ”Der rider en konge i sol og i læst...” Denne sang foredrog jeg med høj og uskyldig røst rundt omkring i nabolaget, hvor der boede en del hjemmetyskere, og området kaldes Havnegade (nu Fredensgade)– Slotsgade hed derfor under betættelsen i mors og fars version ”den truende trekant”. Lærer Usingers søn, der var et par år ældre end jeg, havde en lang overgang været vant til at løbe efter mig og skubbe mig omkuld med det resultat, at jeg i meget lang tid konstant havde betændte sår på knæene, så jeg gik rundt med ”en polt om æ knæ”. Til sidst turde jeg ikke gå forbi, hvor de boede og gik derfor via ” æ maj” om i Havnegade og ad smøgen bagom ”Den gamle Kro’s” have ud i Nygade. Det var forresten også den rute, jeg benyttede, når jeg gik hjemmefra. I år jeg sommetider blev vred på mor, erklærede jeg, at nu rejste jeg altså hen til farmor, og så pakkede jeg den fine brune papmækkeuffert, der var en gave fra mormor og morfar i Aalborg, og drog afsted. Når jeg så var blevet forkælet et par dage hos farmor og farfar, kom mor og bad om godt vejr, og så gik vi sammen hjem. Når jeg om morgenen skulle i børnehave, fulgtes jeg af og til med ”veksel”-Jacobsen fra Gråsten Bank. Han holdt mig i hånden, og således kom jeg sikkert over gaden.

Else og jeg legede et utal af lege. Else havde både en vippe, en gyngende og senere ringe. Vi spillede pind, hoppede hopmål med glas, sat god fast på fingeren med spyt, selv om det var snyd. Tæppebankestativet blev benyttet til, mente vi selv, artistiske præstationer. Else havde stylder, som vi skiftedes til at bruge, og vi spillede også bold og badminton, men det var jeg afgjort ikke nogen ør til. Engang havde vi en sneglefarm i en papkasse. Somme tider legede vi hotel, og Elses farmor var selvfølgelig gæst, og vi serverede bl.a. spejlæg, der var hovedet af en tusindfryd. Eller vi legede cirkus, og så var farmor naturligvis en interesseret tilskuer, der slo hænderne sammen i forstilt forfærdelse, når numrene foregav at være særlig dristige. Om vinteren eller i dårligt vejr legede vi farmors stuer. Vi tegnede og malede og legede forskellige spil, og farmor kunne fortælle historier, bl.a. om Elses dukker Jens og Honolulu-ludame (sidstnævnte var fremstillet af en brun kasseret damestrømpe og som følge deraf dejlig chokoladebrun).

Da vi var børn, var det naturligvis vinter med masser af sne og is. Sådan husker vi det ihvertfald, og sandt er det, at vi begge havde både ski, kælk og skøjter. Med skiene på benene arbejdede vi om aftenen via slotsparken op til Hjertehøj, og de første mange gange vovede vi os kun ud på de små forsigtige bakker. Senere dristede vi os ud på Djævlebakken, som ganske bestemt gik nærmest lodret nedad, og når vi nærmede os pigtråden, satte vi halebremsen i gang. De virkede udmærket, men vi var ellers slemt misundelige på de voksne, der forstod at bremse rigtigt. De skøjter, vi havde, skulle jo skrues på skistøvler, men i begyndelsen måtte jeg nøjes med mine gummistøvler. Det duede ikke, heller ikke selv om jeg bandede dem yderligere fast med snor. Det var derfor en meget stor dag, da jeg kom hjem fra skole, og der i køkkenet stod en skotøjsæske med nye skistøvler i, og det var endda hverken jul eller fødselsdag. Vi skøjtede helst på Slotssøen, den var så dejlig nærved, men vi havde også opsøgt forskellige oversvømmelser, når søen ikke var sikket af. Og så var det dejligt bagefter at komme op til min farmor eller mor og få fedtemadder.

Mor fik i lang tid under krigen æg hos Lauesgaards på Herrø

ården. Jeg blev sendt afsted med en spånkurv under armen, og så arede det gerne flere timer, inden jeg igen var hjemme og altid ved ihvertfald et knækæg. Spadsereturen gik via p-pladsen, forbi endarmerikontoret og ad den lange indkørsel til slottet, og der var mange ting undervejs, som skulle undersøges: blomster, små dyr, pændende sten o.s.v. – Vi var vist ret gode til at klatre i træer. Gangs med p-pladsen ved slottet stod en række store elletræer, som i nemt kunne komme op i toppen af, og den store blodbøg på lænen i slotsparken var vi også helt oppe i. Græsset måtte ganske vist dengang ikke betrædes, men vi fik nu aldrig problemer ved at træde den regel.

Om sommeren badede vi naturligvis. Det foregik de første år ved Bag Stjernen i Nybøl Nor, hvor vandet var lavt og lunt. Senere gik det hos ”bedste” Hammer på badeanstalten. Her var liv og lade dage med piger og drenge skarpt adskilt i hver sin afdeling. Det gjorde naturligvis ikke nysgerrigheden mindre. Nogle af drengene og enkelte af pigerne brillerede med flotte hovedspring ikke bare fra vippen, men helt oppe fra taget, mens vi andre tænderklapende så til. Et par af drengene, i hvert fald Jens Chr. Emborg og Bjørn Faber (Bamse) gik så vidt, at de badede uden badebukser. Det var en sensation, der spredte sig med lynets hast blandt os piger, og med en blanding af stor nysgerrighed og dydig forargelse lumpede vi os sammen for at se på. Badeanstalten blev udvidet ved en afdeling til skoleundervisning, så i flere år cyklede vi fra kolen ud på badeanstalten for at lære at svømme med fru Martha Jacobsen og fru Møller Christensen som vore lærere. – Når strøm og vind til tider førte urensset spildevand fra slagteriet hen til badeanstalten, var det mildest talt ulækkert, men jeg mindes kun en gang, hvor vi opgav at bade, fordi vandet den dag var fyldt med affaldsrester. Miljø og forurening var ikke rigtig opfundet dengang, så ingen gjorde vrøvl. – Fru Hammer var forøvrigt en institution. Hun blev enke i august 1914, da hendes mand blev dræbt i krigen som tvungen tysk soldat. Hun ventede da sit første og eneste barn; hun havde vel ikke været gift mere end et års tid, og fra da af tjente hun til livets ophold som vaskerkone rundt omkring i mange Grå-

Den gamle badeanstalt på Fiskerådsvej.

stenhjem, bl.a. hos farmor. Hun gjorde også rent flere steder, bl.a. på gendarmerikontoret, og om sommeren var hun som sagt bademester og var elsket og respekteret af byens børn.

Engang da jeg legede med Børge Jensen, Slotsgade 20, faldt jeg så uheldigt, at jeg slog hul ved hagen, og mor drog af sted med mig hen til dr. Storm i Nygade. Han skulle sætte klemmer i såren men det passede ikke "det uskyldige barn", som rasende fægtede med arme og ben og det så voldsomt, at mor fik en flænge i kjolen "Jeg er gal på dig", sagde jeg til dr. Storm, og han var da også tilpas brødebetyngt. Da jeg en ugestid senere skulle have klemmerne ud igen, var jeg blevet formildet, og for at gøre det godt igen, forfærdigede jeg en fiskestang til dr. Storm. Den bestod af en gren med en solid snor bundet fast i den tynde ende samt et bøjsøm som fiskekrog. Raffinementer i retning af fiskekrog, synk og korkprop var ukendte begreber for mig i 5-års alderen. Dr. Storm

blev meget rørt over pinden, som højtideligt blev sat hen i en krog konsultationen, og her stod den forresten længe.

Fiskestangen til dr. Storm var ikke den eneste, jeg lavede. Jeg lavede også en selv, som jeg bl.a. brugte til at fiske med henne ved Vindebroen. Det var med en vis gysen, vi gik hen til Vindebroen, for her boede nemlig ”æ Krochmand”, et skummelt og farligt væsen, som boede inde under broen og som kunne finde på at tage små børn. Vi børn kunne fortælle hinanden hårrejsende historier om ”æ Krochmand”, mens vore forældre brugte ham som skræmmebillede et forgæves forsøg på at holde os væk fra det farlige vand. Fisk fangede jeg selvfølgelig ikke; ingen fisk kunne drømme om at bide på et gammelt søm uden madding. Senere blev lystfiskeriet henlagt til Slotssøen, især når mine fætre fra Aalborg, Knud og Erik var på sommerferie hos farmor og farfar. Det var en fryd at stå på broen og fiske eller i regnvejrs at sidde i lysthuset med fiskestangen ud ad vinduet. Det rustne søm var nu udskiftet med rigtige fiskekroge indkøbt hos købmand Günther Schmidt, Slotsgade 7, og vi lavede også flydekork. Maddingen var som regel franskbrøddej inde fra bagermester Stender, som var os venlig stemt, når vi var inde til spørge. Det var forbudt at fiske i Slotssøen, også selv om fangsten kun bestod af skaller, men hverken farmor eller vi tog nu den slags så nøje. Det gjorde imidlertid fiskemester Damgaard, som en gang overraskede os og gav os en solid overhaling. Vi var nu ikke særlig brødebetyngede i den anledning og fiskede videre, da Damgaard var roet hjem igen. Farmor var i øvrigt altid solidarisk, vi kunne altid regne med hendes hjælp, og hun gik gerne ind på vore deer og deltog også selv i dem. Engang overtalte vi hende til at fange nogle skaller, og selv om det var ben det meste, var det spændende at spise selvfangede fisk. Farmor havde også vældig sans for selv at finde ud af, når vore maver manglede saftvand og kage, og så kom hun vandrende den lange vej ned i lysthuset med gode ting i en kurv. Farmor var altid 100% loyal og dertil gavmild og forstående, og vi elskede hende.

Farmor og farfar har for øvrigt mange gange reddet mig, når min energiske mor var i færd med at gå over til de slående argu-

menter ved hjælp af tøjbjølle eller hårbørste i den bare. Baggrunde for mors energiudfoldelser, som altså somme tider i sidste øjeblik blev afværget, var nok bl.a., at jeg havde specielle anlæg for at blive beskidt, ikke mindst når jeg legede med Børge Jensen. Jeg skidtet nærmest fløj på min lille person og på mit tøj. Det sidst var det værste, for tøj var der ikke meget af, og sæben var rationeret, og den samme sæbe var af en kvalitet, der måtte få renlig mødre til at græde. Af samme grund kogte farmor også brun sæb af natronlud, fedt og "tælle" (talg).

Når der var overflyvninger af enten allierede eller tyske maskiner, blev der blæst luftalarm, og så skulle man ifølge reglerne begive sig til nærmeste officielle beskyttelsesrum. "Vores" beskyttelsesrum befandt sig i smedemester Schulz' kælder i Slotsgade 18 og hertil kom selvfølgelig også de forskellige hjemmetyskere i nabobolaget. Derfor holdt mor og far sig også hjemme, og mor næred i det hele taget en ophøjet foragt for risikoen ved disse overflyvninger. En nat var der imidlertid så utroligt mange overflyvninger at far insisterede på, at nu måtte vi altså af sted, og så gik de derhen med mig siddende trygt på fars ryg. Jeg medbragte et træu med flyttelige visere, for mor havde den ambition, at jeg skulle lære klokken, inden jeg kom i skole. Det sad jeg så og øvede mig på, indtil der omsider blev blæst af. En anden gang – det har nok været i begyndelsen af 1945 – gik vi ned i kælderen i Slotsgade 26, og farmor og farfar var med. På et tidspunkt blev jeg sulter og trods mors og fars energiske protester trodsede farmor faren og gik op i køkkenet for at smøre lidt mad til "det arme barn". At det faktisk var en risiko forbundet med disse overflyvninger ses af de kendsgerninger, at et engelsk bombefly nødlandede ved Årsbjerg. I propos flyvninger: jeg fik i 1945 en såkaldt flyverdragt, som var en ud-i-et-dragt med lang lynlås. Jeg var fuldstændig overbevist om, at jeg kunne flyve, når jeg var iført vidunderet, bare jeg fik påmonteret et par vinger. Dem lavede jeg så af tyndt karton og satte dem fast på skuldrene med sikkerhedsnåle, og således udstyret løb jeg frem og tilbage i gangen baskende vildt med armene. Det var mig en stor skuffelse, at jeg end ikke hævdede mig bare en enkelt gang.

Grænsegendarmeriets chef oberst Svend B. Paludan-Müller blev tidligt om morgenen den 26. Maj 1944 vækket af tysk sikkerhedspolitik. De begivenheder, der den morgen rystede hele Gråsten by er omtalt andre steder. Vi boede jo ikke mere end 200 meter fra Paludan-Müllers embedsbolig og kunne derfor følge dramaet på nært hold. Jeg husker meget tydeligt, at der var flere mænd på besøg, og at stemningen var ophidset og trykket, og da jeg så lagde nærke til, at mor ikke havde redt sit hår, selv om der var fremmede, gik det op for mig, at der var noget, der var helt galt. Disse fremmede var modstandsfolk. Senere gik de og far enkeltvis om på Ahrefeldvej, hvor de drøftede, om de kunne komme obersten til hjælp. De erfarede imidlertid, at Paludan-Müller udtrykkeligt havde givet besked om, at han ønskede at kæmpe sin kamp alene, og således blev det.

I sommeren 1945 kom der af og til en bus med amerikanske eller engelske soldater på vej til København på orlov ind på tankstationen. Det var jo interessant, og somme tider forærede de den nysgerrige Ulla herlige ting og sager, først og fremmest rigtig amerikansk tyggegummi, men også noget så eksotisk som bananer samt militære feltrationer. Den slags havde vi hverken set eller smagt siden før krigen. Tyggegummiet kunne holde længe, især når man tyggepauserne lagde klumpen til opbevaring i et glas vand.

I en tidlig alder begyndte jeg at gå tur med farfar. De foretrukne mål var turen omkring Slotssøen, turen ned i Vandholm og Over-Nederstjernen samt havnen. Denne tradition fortsatte i mange år, og jeg havde den glæde, at farfar også nåede at gå tur i slotsparken med min datter Alida iført sele og med vingummi i farfars lomme. Nu var farfar jo sparsommelig anlagt, og derfor havde han hjemmefra klippet vingummistykkerne over, thi som farfar så rigtigt sagde: "et bum er et bum". Iøvrigt belærte farfar os om, at man skulle sutte på et bolsje, så varede det længere.

Da jeg var 6 år gammel, fik jeg min første cykel, som morfar, der var cykel- og radioforhandler i Aalborg havde stykket sammen. Det gik ret nemt at lære at holde balancen, når der først var lidt fart på cyklen, og det var heller ikke så svært at få startet bæstet;

hertil kunne en passende høj kantsten bruges. Det var derimod for bundet med store vanskeligheder at få bremset og at komme af cyklen igen, og det gav da også en del skrammer, inden det lykkedes. Engang var jeg cyklet en tur op ad Slotsbakken og ned ad Felstedvej. Det var vist meningen, at jeg ville ned ad Gl. Aabenraavej men jeg må have haft for megen fart på, for cyklen tog magten fra føreren, og jeg brasede lige ind i det rødmaledede jerngelænder. Gamle proprietær Lauesgaard kom netop da kørende i sin gamle Ford og han samlede det forslåede og vrælende barn op og kørte mig hjem, og jeg kom til sengs, vistnok med en mindre hjernerystelse. Men da først cyklen og jeg blev gode venner, kunne vi komme langt omkring, og talrige er de ture, som Else og jeg og andre foretog ud i skovene.

Else og jeg legede af og til med Lotte Nielsen i Ringgade. Dr. Viggo Niensens ikke alt for velfriserede have egnede sig glimrendt til "BLAKÆDOSAGAF". Dengang spekulerede vi ikke nærmer over dette mærkværdige ords oprindelse, nu ved vi, at det selvfølgelig kommer af det sønderjyske "å blak æ do's a æ gaf" – nem og ligetil.

Jeg var ikke ret gammel, før jeg fik min gang i værkstedet. mine smækbukser skulle jeg helst have en klat "trist" – det kneb med v'erne – og når jeg så havde en svensknøgle eller en skrue trækker, kunne jeg få megen tid til at gå med at skrue møtrikker og skrue af og på. Min nære kontakt med biler havde ellers nærmest kostet mig livet. Fars mekaniker Høck bakkede med en lastbil, og der kom jeg kørende på min lille 3-hjulede cykel. Cyklen blev smadret, men jeg slap med skrækken. Da jeg blev stor nok til at kunne nå pedalerne, lærte jeg at køre bil, først en lille smule frem og tilbage, indtil far en dag sagde, at nu skulle jeg bakke rundt om hele tankstationen. Det var et stolt øjeblik, da turen var veloverstået. En anelse nervepirrende var det, da far kort tid efter mente, jeg var sikker nok til at køre en bil hen over smøregraven. Det gik godt og det var flot af far, at han nærede tillid til, at jeg kunne klare opgaverne.

Dengang hørte det sig til, at såkaldt bedre folks mere eller min

re vanartede børn skulle gå til dans, og da jeg var 4 år gammel, begyndte jeg i Lind Jensens danseskole. Det foregik henne på Hotel Bråsten i den store sal, og fru Biehl trakterede det opretstående med megen dygtighed og for øvrigt pakket godt ind i et stort tæppe, for det var koldt i salen under og i de første år efter krigen. Min første partner de første år var Svenning Pilgaard, og vi lærte alle ørnedansene og sågar på et tidspunkt Les Lanciers. Til afdansningsballet i foråret 1946 var jeg ikke til at skyde igennem, for jeg havde da fået en ny kjole af den flotteste hvide faldskærmssilke med masser af smocksyning på bærestykket og ved de store pufærner. Hårsløjfen var naturligvis også af faldskærmssilke, og for en gangs skyld har jeg nok forholdt mig forholdsvis rolig, når mor kunne krølle håret med krøljernet, der blev varmet over en spritlampe og altid kom i nærkontakt med ørerne, så det sved. Silken havde mor fået af sin bror i Aalborg, der havde fået $\frac{1}{4}$ faldskærm ørørende som tak for indsatsen i modstandsbevægelsen.

Til afdansningsbal i "faldskærmssilke".

Da jeg var en 8–9 år gammel lejede mor og far et klaver, og det hørte også med til god opdragelse af pæne piger, at de skulle lære at spille klaver. Min første lærer som jeg ”delte” med Birth Rasmussen, kom cyklende fra Felsted. Han var lærer på en tys skole og var en udmærket underviser ligesom fru Relster var da hun afløste ham, men dygtige undervisere gør det ikke alene. Talent i et vist omfang skal også være til stede, og da Vorherr ikke havde udstyret mig med et talent, der var værd at tale om, drev jeg det absolut ikke vidt. Den eneste, der syntes, det var dejligt at høre mig mishandle klassikerne var farfar, men det tæller ikke rigtigt med, for alt, hvad jeg foretog mig, var i farfars øjne og øre førsteklasse!

Når en klassekammerat havde fødselsdag, blev der inviteret til pigefødselsdag. Inden jeg drog af sted, blev jeg skuret og skrubbet og iført den næstpæneste kjole, hvide ankelsokker og sandaler. Således udstyret kunne ens mor være bekendt at sende sit barn hen til et andet hjem. Disse fødselsdage var ikke altid helt problemfri; som regel var der en 2-3 stykker, der blev sure, fordi de ikke ville lade sig det, de andre ville. Min store rædsel var, når der som ”skrub-af-spisning” blev serveret gul budding med saftsovs. Jeg kunne nemlig ud sagt ikke fordrage gul budding, så jeg håbede altid, at man selv måtte få lov til at tage, for så kunne jeg nøjes med en lillebitte klud og overdænge den med saftsovs, men de gæstfri mødre afgjorde som regel selv portionernes størrelse, og så kæmpede jeg en svær kamp. Som regel var der heldigvis en ved siden af som syntes, at gul budding var en delikatesse, og så kunne situationen reddes ved, at hun fik noget af mit. Vi var jo opdraget til, at man skulle spise op.

Skuret og skrubbet og iført mange formaninger om betydningen af dyd og gode sæder var også et uomgængeligt ritual, når mor fik besøg fra slottet. Inden mors og fars giftermål i efteråret 1937 havde mor været stuepige hos kronprinsparret og derved lært både gæster og personale at kende. Jeg husker bl.a. besøg af en ældre engelsk dame, Miss Woodford, som kom til te, og som udstrålede megen rarhed. Hun havde, om jeg husker mor ret, været nurse for dronning Ingrid og var nu dronningens gæst. Når jeg havde tilbragt en pas

ende tid ved tebordet, fik jeg lov til at løbe ned at lege, ”men husk u at tage dit gamle tøj på”, var den afsluttende formaning.

Da jeg var 6 år gammel – og inden jeg skulle begynde at gå i kole – blev jeg opereret for skeløjethed. Det foregik i Aabenraa å Dr. Beyers øjenklinik hos nonnerne, og det var en ubehagelig ffære under lokalbedøvelse og med arme og ben holdt fast som i n skruestik af et par nonner. Men ukrudt forgår som bekendt ikke å let, og en eller to dage efter operationen var jeg ved at være kry gen. Jeg havde eneværelse hvilket betød, at jeg kunne slippe for t skulle spise havregrød om morgenen. Denne spise var den mest fskyvækkende ret, jeg kunne forestille mig, og da mor nærmest lev dårlig blot ved lugten af havregrød og derfor forstod mig, blev g reddet fra denne kulinariske pinsel.

Efter befrielsen i 1945 blev der i Sønderjylland oprettet en del tidlertidige militærlejre opført af barakker fra Sverige. Også Rin-enæs havde en lejr, der lå på det område, der nu er campingplads g boldbane bag forsamlingshuset og skolen. Her var ”onkel” V.K. senere oberstløjtnant V.K. Sørensen) kommandant, og vi besøgte em fra tid til anden. Engang var jeg på ferie deroppe, og det var ældig sjovt med alle de flinke soldater. Men så lavede Per noget, an ikke måtte, og der vankede en endefuld. Herover blev jeg så orskrækket, at jeg ikke et øjeblik længere ville være der, og det ndte med, at ”tante” Enny måtte bringe mig til rutebilen, så jeg unne komme hjem til mor.

Dengang jeg var barn, blev der vasket storvask én gang om må-eden. På tankstationen Slotsgade 26 var der ingen vaskekælder, g derfor vaskede mor sin storvask henne i Slotsgade 3 hos farmor. idligt om morgenen begyndte det hele med, at mor tændte op i ruekedlen. Når vandet nærmede sig kogepunktet, blev tøjjet, der avde ligget i blød natten over, lagt op i gruekedlen sammen med run sæbe. Når tøjjet havde kogt længe nok, blev det stykvis fisket p med en stor træstok og blev derefter arbejdet igennem på det iflede vaskebræt. Når det var ordentligt rent, blev det skyllet i flere old koldt vand i store kar af træ eller zink. Det var strengt arbejde t stå der i dampen og skiftevis arbejde med det meget varme tøj

og derefter have hænder og arme i det iskolde skyllevand. Tøj blev derpå kørt gennem den håndtrukne vridemaskine, hvorefter det skulle tørre, og så forestod det store arbejde med at strække, stænke og stryge tøjet. Jeg kunne ikke lide disse vaskedage. Mor var forjaget, og middagsmaden skulle overstås i en fart. Omkring 1950 kom de første vaskemaskiner, som man lejede, og det var jo en lettelse, selv om det varme vand stadig kom fra gruekedlen, men kvinderne slap for vaskebrættet.

Da jeg var 8 år, blev jeg blåmejse. I 1946 var alt tøj selvfølgelig rationeret, og det var umuligt at købe en blåmejsuniform, så i begyndelsen måtte jeg klare mig med mørkeblå plisseret nederdel og cardigan. Jeg var glad for at være blåmejs, og vi havde i "Clau" en dygtig patruljefører. Desværre rejste hun fra byen, da hendes far blev stationsforstander på en af stationerne før Tinglev. Ved hver patruljemøde var vi ude at marchere: 1 – 2 – 3 – 4, 1,2,3,4, 123 osv. Jeg var altid skeptisk, når vi havde kimsleg, for tænk, om der var en klat kold havregrød, jeg fik i munden! Vi havde ingen spejls derhus, så møderne gik på omgang mellem hjemmene eller blev holdt i et kælderlokale på politigården, men vi var nu som ofte henne på Hotel Gråsten, for Ruth Kapper, hvis forældre var vært par på hotellet, var også blåmejs.

Min skolegang begyndte i april 1945. Mor og far var ikke hjemme, så farmor fulgte mig op på skolen på min første skoledag. I parentes bemærket var mor og far på vej til København i lastbilen sammen med deres gode venner Ruth og Vagn Jørgensen, hvis hustru habengut var på lastbilen. Far har flere gange på festlig vis berettet om denne tur og kunne mange år senere nøjagtigt huske, hvor og hvor mange gange, de var punkteret undervejs. 15 gange blev det til. – Jeg kom til at gå i 1.b., og vores klasselærer var Martine Jacobsen, som vi holdt meget af. Lidt skrap var vores regnelærer Aase Bak. Udover de sædvanlige fag havde vi anskuelse, et fag der vel nærmest kan sammenlignes med det, vi i dag kalder orientering. Bagest i klassen havde vi i bordhøjde en sandkasse med finstrandsand, og her kunne vi øve os i at skrive bogstaver. Jeg tror vi var de sidste, der øvede os på den måde. Vores læsebog havde

vanebogen, og det var forresten faget dansk, jeg bedst kunne lide. Egning derimod var ikke min livret og blev det aldrig, selv om også vores næste regnelærer Møller Christensen, som vi fik i 3. klasse udmærket forstod at forklare alt det der indviklede med tal. Der var en del udenadslære; salmevers, tabeller, byer og floder på ramme osv., men vi tog nu ikke skade af det, og i dag husker vi det fortsat. Vi havde diktat hver uge, og senere fik vi genfortælling og stile på skift, en hver uge. I vinterhalvåret begyndte skolen kl. 0730, mens vi om sommeren begyndte kl. 0730. Mellem kl. 12 og 13 var der middagspause, så vi kunne nå hjem til den varme middagsmad. Dengang var så at sige alle mødre hjemmegående, og i de allerfleste hjem blev der derfor spist varm mad kl. 12, en skik som mor og far holdt fast ved hele livet – I mange hjem var bademulighederne begrænsede, og nogle børn var derfor ikke alt for rene, og som det hændte, at nogle børn havde lus. Mor var lettere hysterisk m.h.t. lus, og jeg har da heller aldrig som barn haft besøg af disse småkravl. Søster Marie, der sammen med dr. Emborg foretog skolesundhedsplejen, havde bl.a. til opgave at kæmpe os med en tættekam for at se, om der var gevinst. Hun forsøgte at camouere det ved med let opstyltet munterhed at fortælle os, hvilket ydeligt hårdt, vi havde, men vi vidste bedre og var vildt forargede over at skulle kigges efter for lus. – I slutningen af 5. Klasse skulle vi røve af os, der ønskede at komme i mellemskolen, op til en skriftlig røve i hhv. diktat, dansk stil, genfortælling og regning. Hvis de skriftlige prøver ikke var tilstrækkelig overbevisende, kunne man altså at redde æren med nogle mundtlige prøver, men der var ikke mange, der slap igennem på denne måde. Jeg husker, at jeg var meget flittig i 5. klasse og at Else, Lotte og jeg havde ”ekstratimer” dansk hos Lottes farmor, den gamle fru doktor Nielsen, der var lærerindeuddannet i Tyskland. Vi sad hyggeligt i hendes stue omkring spisebordet og skrev diktater og genfortællinger. Da vi begyndte skolen i april 1945 var dele af skolen, ihvertfald gymnastiksalen indkvarteringssted for tyske flygtninge, og vi havde derfor aflyst for sygdomme forbud mod at benytte de under alle omstændigheder miserable toiletforhold. Der var mangel på brændsel i dis-

se tider, og somme tider var klasseværelserne så kolde, at vi fik besked på at beholde overtøjet på i timerne. – I mellemskolen fik vi nye lærere: Anna Warncke dansk og religion, Lind Jensen rening og matematik, Ellen Lund engelsk (og senere fransk og latin) Jens Andersen tysk og skrivning, E. Hansen fysik, Asta Agnh historie, hr. Agnhof naturhistorie samt hr. Andersen (Besse) geografi. Vi var mange elever i klassen; da vi var flest, i 3. Mellem, var vi 34, men der var ingen problemer med disciplinen! Vi nærmest megen respekt for de fleste lærere, ja var nærmest bange for fru Warncke.

I 1946 overtog far tankstation og værksted, og farfar startede en tobaksforretning i Slotsgade 3. Tobak var på det tidspunkt rationeret, så det var derfor kun de faste kunder, der kunne købe tobak, hvorfor de alle var opført i et kartotek, så farfar kunne holde styr på deres rationer. Nu var farfar jo glad for at se på smukke kvinder, så når han stod og kiggede ned ad Nygade, kunne han lide at kommentere de spadserende, især kvindernes ben: se nu hende med den to venstreben, eller hun har et par flotte veldrejede ben! Mor tilhørte

Tankstationen og værkstedet Slotsgade 26.

lla Bruschs fødehjem, hvor hendes farfar Chr. Rasmussen havde baksforretning i 1950'erne.

afgjort den sidste kategori, og farfar kunne ikke rigtig stå for or. Når farmor somme tider passede butik, snød hun farfar ved lade en femkroneseddel eller en ditto tier glide ned i forklædemmen eller ned mellem brysterne. Farfar undrede sig i alle årene ver, at fortjenesten ikke var større; vi andre vidste godt hvorfor. arfar kunne ikke fordrage at pynte vindue, så farmor gik som regel aktion, hvilket automatisk førte til skænderier mellem de to, for rfar ville alligevel blande sig, selv om han ikke havde evner i en retning. I flere år var jeg bydreng hos farfar. Jeg cyklede ud ed varer og var på posthuset og i banken, alt sammen til den fyr- elige gage af 2 kr. om ugen.

Farfar – maskinbygger og mekaniker Chr. Rasmussen, født 1887 Rufas, gift med Ellen Marie født Matthiesen 1889 i V. Terp - ev udnævnt til sognefoged i 1934 efter hr. Stehr og virkede som idan indtil oktober 1964, hvor han søgte sin afsked p. gr. af svig- nde helbred. Den 13. marts udnævntes han til Ridder af Danne-

brog. Til embedet hørte en officiel kasket med blank skygge, m farfar brugte den kun, når han færdedes ude under luftalarm. Elle samlede den støv, for farfar havde stærk antipati over for uniform og tilhørende hovedtøj fra sin tid som tvungen tysk soldat under Verdenskrig. Dette ændredes først, da befrielsen var en kendsgø ning og hans 4 sønner var i uniformer af forskellig slags, onk Svend Anker i Den danske Brigades uniform, onkel Niels og onk Holger i CB-uniform og far i Motorordonnansuniform. Arbejd som sognefoged var en blandet landhandel. Alle fødsler og dødsfa blev ført ind i store sorte protokoller med farfars Mont Blanc f y depen meget sirligt og ordentligt. Farfar holdt styr på lægdsrulle og når hundene skulle have nyt hundetegn, foregik det til farfa store fortrydelse også hos sognefogden. Farfar kunne nemlig ik fordrage hunde og var nærmest bange for de mere velvoksne e semplarer af slagsen. Herreløse hunde skulle afleveres hos sogn fogden, som derefter skulle fremlyse kræene. Det stod farfar ik model til! Jeg husker, at vi en aftenstund puttede sådan en herrel hund ind i farfars DKW, hvorefter vi kørte ud til Nybøl, hvor v et ubevogtet øjeblik slap kræet løs. Borgerlige vielser foregik og hos sognefogden, og jeg har ved en enkelt lejlighed optrådt se vidne. Farfar var også pantefoged, et lidet morsomt arbejde og j tror nok, farfar trak det ud så længe som muligt. Han skulle alt have et vidne med, og som regel var det far, men jeg var også m engang, der skulle pantes i et hjem i Alnor. Jeg var noget chokeret over de mere end spartanske forhold og over rodet og snavset.

Jeg har tilbragt mange sommerferier i Blokhuse, hvor mormor og morfar havde sommerhus på Klitvejen. Jeg kan lige akkurat hus huset, som det så ud under krigen, og at jeg var bange for fåre – bælam – der gik løse rundt i området. Så vidt jeg husker, var d til sidst forbudt at gå ned på stranden på grund af minefaren og pigtråden. På morfars grund havde tyskerne bygget en maskink nonstilling – en del af den såkaldte Atlanterhavsvold – og de he vendte sig til morfar for at få lov til at benytte sommerhuset m betaling. Morfar sagde nej, hvorefter de hævnedede sig ved metodi og med tysk grundighed at ødelægge huset. De brændte det ik

f, men smadrede omhyggeligt alt, indbo, installationer, vægge, tag osv.; intet kunne bruges igen. Efter krigen byggede morfar kælderens p igen, og da den var færdig i 1946 holdt vi sommerferie sammen med mormor og morfar samt et udvalg af onkler, tanter, fætre og usiner. Vi må have ligget i lag. Det forekommer mig, at min barnoms sommerferier altid var begunstiget af sol og varme i rigelige længder, men ind imellem har det åbenbart alligevel regnet, og så ggede børn og voksne geografiske navne, sænke slagskibe samt anden nyttig tidkort, der kunne afvikles v.h.a. blyant og papir.

Fra jeg var 11 år gammel, blev jeg sat til at passe tankstation, og jeg som regel var glad for al den stund, jeg interesserede mig for biler og at der af og til faldt lidt drikkepenge af. Drikkepengene blev især givet, når jeg tjenstvilligt havde kontrolleret vand, olie, luft i alle 5 hjul samt pudset forruden. Så kunne man blive den enkelte ejer af beløb på fra 15 øre op til 50 øre og i ekstremt ældne tilfælde en hel krone. Men for 50 øre kunne man også få en stor vaffelis med lyserødt skum. Benzinstanderne viste kun, hvor meget benzin, der blev tanket, ikke beløbets størrelse, så derfor solgte vi næsten altid 5 – 10 – 15 eller 20 liter benzin, det var nemmest at regne med. Når et køretøj skulle have dieselolie, foregik det på den måde, at jeg med håndkraft drejede 5 liter op i et glas i toppen af standen. Et håndsving blev aktiveret, hvorefter dieselolien begyndte at løbe ud i slangen og ned i tanken, hvorefter man straks begyndte at pumpe 5 liter op i et andet glas. En aften, jeg var alene hjemme, kom hele cirkus Benneweis ind på tankstationen, og så kan det nok være, jeg fik travlt, dels med at give benzin, dels med at pumpe dieselolie op og endelig med at holde styr på, hvor meget jeg solgte. Det var en træt, men stolt Ulla, der en aften gik i seng.

Disse barndomserindringer bærer naturligvis præg af, at glemselens slør lægger sig over mangt og meget, og at jeg må springe over mange småepisoder, og at man mest husker de lyse dage. Alligevel kan disse sider vel fortælle lidt om, hvordan det var at være barn i en tid uden TV, PC'ere, CD'ere, cowboybukser, Legoklodser, ideer og lommepege. Erindringerne er skrevet ned over en årrække.

”Æ‘gammel smej”

Hans Sahl har tidligere fortalt om sine drengeår og slægten på gården i Kværsløkke. Her fortæller han om smedemester Niels Petersen i Kværsløkke, der nåede at holde 50års jubilæum som smed. Han døde 81 år gammel i 1970.

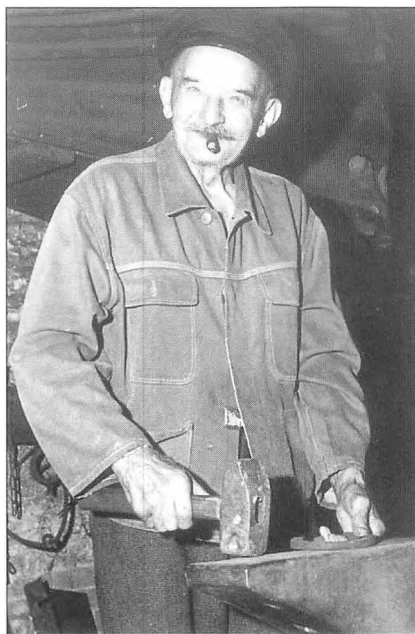
Så langt tilbage jeg kan huske, har der altid været to smedeværksteder i Kværsløkke – smeden i Kværsgade og smeden i Kværsløkke. Begge var beslagværksteder, hvor vi kunne få hestene skoet. På vores gård, Lindegården, brugte vi dem begge, og vi fordelte arbejdet sådan, at den ene (den yngste) beslog vore heste og ordnede reparation af maskiner, ligesom nye maskiner også blev købt hos ham. Den anden smed ”Æ‘gammel smej” eller ”smej Niels” (han hed Niels Petersen) havde alt det øvrige smedearbejde, bl.a. slibning og reparation af maskinknive, som foregik med en sandsten og med rindende vand. Den metode var langt mere skånsom end brug af de moderne smergelstene. ”Æ‘gammel smej” var virksom til han blev 80 år gammel. Han var meget dygtig til hærkning af stål, til skærping af billehamre og til hærkning af disse hamre. Blev de for bløde, havde de ingen effekt, og blev de for hårde, sprang de stykker af dem. Mange gange har jeg stået og set, hvordan han kunne afgøre det. Det var farven, det kom an på – det yderste af det skarpe skulle være violet med en begyndende overgang til hvid. Sådan lød ”Æ‘gammel smejs recept”, og det var ganske vist!

Det absolut største nummer i hans værksted var imidlertid ”o-findelsen” af hans selvkonstruerede storhammer! Storhammerens ydeevne startede på den måde, at ”Æ‘gammel smej” trykkede forstykke hårdt ned med sit højre ben. Dette tryk udløste en god 1 m lang, kraftig fjeder af stål, som var sat i forbindelse med de

ore hammer, og dermed udløstes et kraftigt slag på ambolten. Men dermed var "løjerne" ikke slut, for mellem hvert "bentryk" formåle han at bruge sin almindelige hammer med håndkraft – altså hver anden gang ben og hånd. I begyndelsen smilede vi bønder, år vi så hans "Storm P. opfindelse", men "æ'gammel smej" brugte den opfindelse effektivt og så holdt vi op med at smile, og hammen var ham til utrolig lettelse, da han blev gammel.

Det danske skriftsprog havde han aldrig fået lært, for da han gik i skole, hørte Sønderjylland jo under Tyskland, og derfor brugte han sin egen retskrivning, det vil sige, at han brugte sit sønderjyske sprog, når han skrev sine regninger. Hvert kvartal kom han med en regning, og når vi så den, så morede vi os, men vi ringeagtede ham bestemt ikke af den grund, og han klarede sig godt nok med et sprog.

Han var typen på en rigtig smed – ens i tøj både sommer og vinter, d.v.s. i arbejdsbukser og åbentstående skjorte – og altid med en cigar i munden.

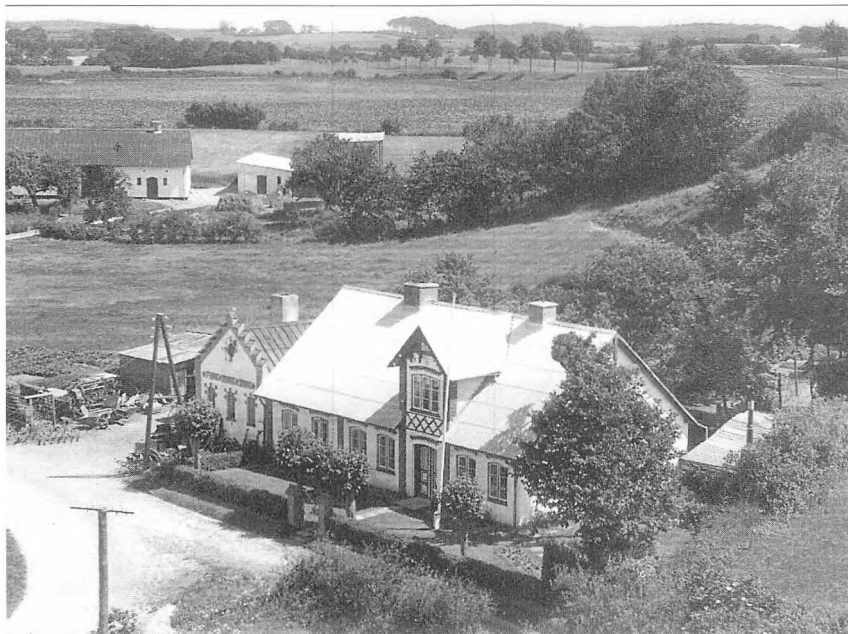

Han havde altid løsningen på reparationer, selv om de var nok så vanskelige. Bevæbnet med en grovfil kunne han i sin store redekasse altid finde en ting, der ville kunne passe til formålet. Mange år var han også en dygtig cykelsmed.

Et af hans sidste arbejder var fremstilling af håndsmedede søm til Kværs kirkes loft, da kirkens loft ved en restaurering i 1958 blev taget ned og efter kantskæring lagt op igen og sømmet fast med "smej Niels's" håndsmedede søm. Det arbejde fornøjede ham synderligt, men egentlig var det vel kun en mand af hans type, der vil udføre sådan et arbejde – for til hvilken nytte var det egentlig? Når først disse søm er banket fast i 6 m's højde og malet hvide, er der ingen, der kan se, om det er maskin- eller håndlavet arbejde. Håndarbejde fordyrer et projekt, og håndsmedede søm er dobbelt så dyre som de maskinfremstillede, men arkitekten fik sine procenter af ugifterne, og smeden fik glæden over veludført arbejde.

Da "smej Niels" havde rundet de 80 år, blev han træt. Syg havde han aldrig været, men nogle år før var han blevet enkemand efter i nogle år omsorgsfuldt at have plejet sin syge kone. Han kom på sygehuset, og vor gode nabo og jeg tog ud for at besøge ham og havde naturligvis også cigarer med. Jeg er ikke helt sikker på, om han kendte os, men hans søn var der også, og vi fik ham til at tænde cigaren, det gjorde han og gav smeden den i munden og sagde: "Far, der skal bakes!" Men det forstod han ikke rigtigt, for han pustede i cigaren så gnisterne fløj! Sønnen sagde: "Nej, far, du skal suge" – og nu forstod han det – han tog nogle ordentlige drag og pludseligt blev hans øjne levende og klare, og da sønnen spurgte om han kunne se, hvem der var der, svarede smeden: "Ja, det kan jeg da" og nævnte vore navne. Sønnen fik ham til at tage et drag mere, men det blev ikke så kraftigt som før, og kort efter sov han.

Næste dag var han ikke mere – sovet ind efter et langt og virksomt liv. Vi savnede ham, som vi savnede klangen fra ambolten når den store hammer ramte, hvor den skulle. Hver morgen, især når vinden var let sydlig, bragte den til os den klang, der fortalte at "æ'smej" allerede var i gang med sit arbejde. Klangen var borte og nu har forskellig svejsning afløst ambolten. Som tiderne skifter

Med Petersens hus og værkstedet - Ladegårdsvej 2.

kifter også arbejdsformerne.

Nogle år forinden havde jeg forberedt en udsendelse fra Radio Syd om "smej Niels" og hans værksted, og Hans Arne Hansen, der dengang var medarbejder ved Radio Syd, var meget interesseret. Desværre stod han netop overfor at skulle tiltræde et toårigt job i udlandet, men lovede at give sagen videre. Da jeg efter lang tid fik en opringning om, at nu var TV-Syd klar, da var "smej Niels" ikke mere – desværre – og vi fik ikke lejlighed til at høre "Æ'gammel mej" fortælle og til at se ham i hans værksted ved sin "vidunderlammer", den håndtrukne blæsebælg – og cigaren i munden – et billede af en forsvunden epoke.

"Bjørnen" i sit es!

Årets gang 1999

Januar

I sin nytårsberetning udtalte borgmester Bendt Olesen, at året, de gik, har været meget positivt. Både på ældreområdet og børnepasningsområdet har der været stor aktivitet, bl.a. er der bygget 12 ny ældreboliger ved Gråsten plejehjem og en ny børnehave i Dyrkot bel. Udvidelser har også fundet sted i mange af kommunens større virksomheder.

Der har været chefskifte inden for hjemmeværnets kompagn 3413. Kompagnichef Tove Haurum overlod efter 10 års ledelse chefposten til lærer Ivan Lorenzen, Egersund, der samtidig udnævntes til kaptajn.

Alle tidligere benzinsalgssteder, der har fungeret før 1.10.1999 skal nu registreres af hensyn til drikkevandet. Lokalhistorisk arkiv har taget del i arbejdet med at finde frem til dem.

Gråsten havn er hjemsøgt af pæleorm, der æder løs af havnen egepæle. Normalt skulle disse pæle kunne holde i 12 år, men de er blevet fortæret i løbet af bare 2 år, og da hver enkelt pæl kostede 800 kr. + arbejds løn, betyder det en stor ekstraudgift på havneprojektet.

Februar

Den gamle Kro i Gråsten er af Gråsten byråd blevet præmieret med en bronzeplade for en smuk og veludført renovering af et af Gråstens ældste huse. Inden døre har ejer Finn Christensen suppleret renoveringen med en interessant samling af fotografier, der fortæller om kroens historie.

En af de ødelagte pæle i havnen.

Den lille pavillon i Ahlmannsparken.

Borgmester Bendt Olesen har været ude for et slemt uheld. Under udøvelsen af sit hverv som brandkaptajn faldt han så uheldigt at han fik kompliceret lårbens- og hoftebrud, så der venter ham en længere sygeleje. Viceborgmester Peter Brodersen er fungerende borgmester.

Den lille pavillon i Ahlmannsparken er nedbrændt, formentlig p.g.a. ildspåsættelse; da branden blev opdaget var den allerede så voldsom, at pavillonen ikke stod til at redde trods en hurtig indsats fra brandvæsenet.

Marts

Befolkningen i Kværs-Tørsbøl bakker godt op om ungdoms- og idrætsarbejdet. Gennem forskellige arrangementer er der fremkommet et overskud på 10.000 kr., som støtteforeningen har overrakt ungdoms- og idrætsforeningen.

Lokalplanen for Sønderborg Landevej har været til høring. De var fra enkelte beboere og fra Naturfredningsforeningen gjort indsigelser, som byrådet dog ikke mente at kunne tage til følge. Ha derslev museum anbefalede en prøvegravning inden anlægsarbejde gik i gang.

Den 11. marts ville Kong Frederik være fyldt 100 år. I den anledning blev der i nærværelse af mange Gråstenborgere nedlagt blomster ved mindestenen på Slotsbakken fra Gråsten byråd og hjemmevernet, der sammen med F.D.F. stod fanevagt ved stenen.

En fyldt sportshal dannede rammen om Gråsten ungdoms- og idrætsforenings store forårsopvisning, hvor 12 hold, omfattende alle aldersklasser, viste resultatet af vinterens arbejde.

April

Gråsten skovdistrikt har inviteret alle interesserede til en tur i skovene omkring Gråsten, hvor skovrider Inge Gillesberg fortalte om planerne for skovens drift, og om hvad der sker netop nu.

Turistforeningen skal have en ny formand, idet formanden Niels

traversen er gået efter 6 års virke. Flytningen fra Ahlmannsparken i banegården har krævet en stor indsats af bureauets personale og medlemmerne af bestyrelsen, men har givet store fordele med hensyn til pladsforhold.

Hjemmeværnet har fejret 50-års jubilæum med gudstjeneste i slotskirken efterfulgt af en march gennem byen. Efter receptionen er der demonstration af medlemmernes forskellige færdigheder, i.a. arbejdet med redningshunde.

Ved en lille festlighed bød plejehjemmet Dalsmark velkommen i sin nye leder, Lone Johannsen, der kommer fra en stilling som fdelingssygeplejerske på Sønderborg sygehus.

1aj

Den store slotsmarch i Gråsten blev afviklet vellykket med over 100 deltagere, der kunne vælge mellem ruter på 5 – 30 km.

Fördeschule har holdt ”Store Trafikdag” under ledelse af politisistent Henry Jensen, bl.a. for at udvikle trafiksikkerheden hos de børn, hvis vej til og fra skole normalt tilbagelægges pr. bus.

Fem erhvervsfolk fra Californien besøgte Gråsten Rotary og så andbrugsskolen, statsskovdistriktet og flere af områdets virksomheder.

Fodboldholdet Junior damerne har fået spilledragter, der er sponsorerede af advokatfirmaet Kjems. Bluserne bærer naturligvis et billede af firmaets vartegn – Palæet.

1uni

På anledning af grundlovens 150 årsdag var der grundlovsmøde i Gråsten, først i slotskirken med orgelkoncert ved organist Hans Birk, og derefter møde i slotsparken med fhv. statsminister Anker Jørgensen som taler og med koncert af Gråsten-garden - vejret var lesvære meget vådt!

Gråstenpigen på torvet har haft en lille ”ferie” på et par måneder, mens vandbassinet, der var blevet utæt, blev forsynet med en ny

bund.

På Ahlmannsvej, hvor først Gråsten fjerkræslagteri og siden Da export lå, er der nu taget de første spadestik til et nyt boligbyggeri der skal omfatte 18 boliger.

Gråsten roklub har afholdt en 24-timers Marathon-roning i båd til fire med styrmand. Roerne nåede 282 km og slog dermed den gamle rekord på 246 km. Takket være sponsoring fra en lang række firmaer gav det roklubben en gevinst på godt 28.000 kr.

Juli

Hendes Majestæt Dronning Ingrid åbnede slotshaven i dagene 6.-11. Juli, ikke mindst til glæde for byens mange turister, der også i store tal følger den kgl. Livgardes march gennem byen. Populære er her stevognsturene gennem skoven også.

Der skal spares på strømmen. Teknisk forvaltning har meddelelse om at gadebelysningen slukkes i nattetimerne. Besparingen skal anvendes til modernisering af det bestående anlæg.

Ungdoms OL satte også spor på vores egn. 5 fodboldspillere fra Kværs bragte legenes fakkeltog til Gråsten, hvor det blev bragt videre af 5 medlemmer af Egene og fodboldklubben.

Det lille Teater indbyder børn over 10 år til at blive medlemmer af en ny børne- og ungdomsteatergruppe. Der er planer om at opføre en børnemusical i januar.

August

Kværs sogn har taget afsked med pastor Olaf Roesgaard og hans hustru Martha, der har virket som organist. Efter 20 år har de besluttet at trække sig tilbage.

Efter endt restaureringsarbejde, der har været meget omfattende og besværligt, fremtræder den gamle "Kleinbahnstation" nu i en ny og fornem skikkelse.

Campingpladsen ved Lærkelunden har udvidet pladsens faciliteter.

Udgravning af Borggade.

er med en ny attraktion, en udendørs boldbane med faste mål og sider.

Netop nu gennemgår Borggade en større reovering. Ved den lejlighed er dele af det gamle Gråsten dukket op, bl.a. den gamle ejbelægning og afløbsrender – de ligger i 15 cm's dybde. Renderne er gamle egestammer, der bl.a. har udledt vandet fra de mange kiler, der stadig findes ved mange huse i byen. Haderslev museum har været i Gråsten for at følge udgravningen og registrere evt. pændende fund.

September

Gråsten skole har fejret 300/100 års jubilæum. Den nuværende hovedbygning stammer fra 1899, men allerede i 1699 nævnedes Gråsten skole i officielle optegnelser. Jubilæumsarrangementet bestod bl.a. af tre skoledage, hvor temaet var "Skole i gamle dage".

Gråsten æbler blev efterlyst – de skulle være "Årets æble" i d "æbledage", der afholdtes i Flensborg og Unewatt, og æblerne ble sejlet til Flensborg fra Gråsten, hvor der inden afsejlingen var fe på havnen.

Et nyt anlæg påbegyndtes ved Sildekulen, hvor kommunegartner Viggo Hansen har komponeret et af sine smukke haveanlæg.

Gråsten landbrugsskoles elev nr. 10.000 har netop afsluttet si første skoleperiode. Det nye hold elever, der nu starter, vil få o levelsen af at fejre skolens 75 års jubilæum.

Oktober

Gennem længere tid har jernbaneviadukten måttet lide under las bilernes tiltagende højde – det skal der nu rådes bod på ved : vejbanen sænkes 60 cm.

Der har været afslutning på sæsonen i Gråsten sejlkлуб. Båden er taget op, og de unge sejlere har ryddet op, så alt er klar t foråret. 26 unge sejler optimistjoller og " Søhesten" – en kølbåd har en besætning på 5.

Kværs sogn har fået sin nye sognepræst, Liselotte Hornema Kragh; som det også var tilfældet med pastor Roesgaard, vil de nye præst også fungere i Gråsten og Adsbøl den sidste weeken hver måned.

I 14 dage måtte Engparkens børnehave have husly i F.D.F.s hyt – "Æ arnstej". Børnehaven ligger på en tidligere losseplads, og f at undgå enhver sundhedsrisiko har amtet og kommunen valgt : fjerne 40 cm jordlag, der så blev erstattet af ny frisk muldjord.

November

Gråsten kommune står over for et nyt problem med at skaffe kor torer til det fremtidige flygtningearbejde, der skal foregå i sama bejde med nabokommunerne.

Friskolerne i Adsbøl og Gråsten og Kværs – Tørsbøl børnehav har hver plantet en "Årtusindskifte – eg" og i den anledning modto

le børnene diplomer for deres medvirken.

5000 flasker Gråstenvin er klar til julehandelen. Etiketten er ny, den viser hovedporten ved Gråsten slot og er fotograferet af Studie 5.

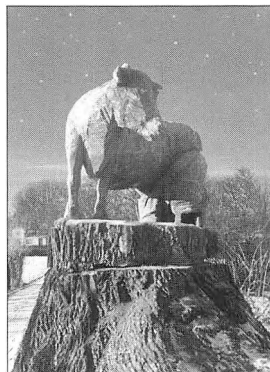
Børnene i Stjernevejens børnehave er glade for at synge, og de er netop indspillet en cd.

December

Orkanen over Sønderjylland efterlod Gråsten med mange skader på træer og tage – juletræerne på torvet og i slotsparken væltede, og i slotsparken måtte et af de ældste Gråstenæbletræer give op for vinden. Også en af de gamle ege mistede en stor del af sin krone. Alt frivilligt mandskab fra brandværn og hjemmевærn tog en hård kamp med at afhjælpe de værste skader.

Besøgstjenesten i Gråsten har fejret 10-års jubilæum ved en sammenkomst på Den gamle Kro. Der er i dag 22 besøgsvenner, der udgør et velfungerende netværk gennem deres ulønnede arbejde.

Fra 19 – 29. December kunne man i Gråsten opleve et syn, der ellers er forbundet med sommeren – den kongelige Livgarde marcherede igen gennem byen og stod vagt ved slottet. Årsagen var nemlig, at dronning Ingrid havde ønsket at samle hele den kongelige familie i julen – for første gang på Gråsten slot, så foruden synet af Livgarden kunne man også nyde synet af det fuldt oplyste slot spejle sig i slotssøen.

rets julemærke fra Rinkenæs forestiller et 10-årigt udgået elmetræ hos Mathilde Aulsen på Nederbyvej som af billedskærer. Grube er forvandlet til skulpturen "Pige der malker en ko".

Lokalhistorisk Arkiv for Graasten By og Egn.

Årsberetning 1999.

Året startede med en udstilling på biblioteket. Det var efterår-udstilling på Cathrinesminde teglværk om Gråsten slots historie, havde stillet op, og den kunne ses i 14 dage.

Fra 1. oktober og 2 uger frem havde vi arrangeret en udstilling på biblioteket, som viste et udsnit af tidligere tiders forretningsliv. Elsebeth Thygesen havde fundet fotografier frem, der viste man af de forretninger, der i tidens løb har været på torvet og de gader, der udgår herfra. Som afslutning holdt arkivet "åbent hus" lørdag den 16. oktober, hvor mange interesserede mødte frem.

Som led i de gensidige besøg mellem arkiverne i området var 10 arkivmedarbejdere og bestyrelsesmedlemmer fra Sundeved besøg den 14. Oktober. De så udstillingen på biblioteket og bagefter udvekslede vi idéer og erfaringer over en kop kaffe.

Af vores gæstebog fremgår det, at ca. 160 besøgende har været på arkivet. Det har drejet sig om forespørgsler af forskellig art, ønsker om at se billeder eller salg af hæfter eller årsskrift. Med hensyn til fotografier er det sådan, at hvis der er interesse i det, kan vi mod betaling tilbyde at fremskaffe en affotograferi eller kontaktkopi.

En af de besøgende har været Georg Rasmussen, gammel Sundeved dreng, der har en omfattende viden om egnen og dens befolkning gennem de sidste 500 år. I 1997 udgav han Ullerup kirkeregnskabsbog 1606-1650, originaltekster med transskription og oversættelse. Det er et interessant historisk kildeskrift om de økonomiske forhold i 1600-tallet, der her er gjort tilgængeligt. Georg Rasmussen er nu i gang med et lignende arbejde vedrørende Adsl kirkeregnskabsbog 1582-1770, som ventes færdigt næste år.

I løbet af året har arkivet modtaget 41 afleveringer. Af de største nævnes ca. 1000 pressefotos fra Jydske Vestkysten, en stor mængde forretnings- og personlige papirer, billeder m.m. fra farverendler Jens Hansen i Borggade, materiale fra Gråsten husholdningsskole og fra Kontrolforeningen i Rinkenæs.

Som Frede Ihle har gjort rede for, overgik arkivet pr. 1.10.1999 til at være en del af biblioteket til at være drevet af Historisk Forening. I arkivet er vi meget tilfredse med ordningen, som vi mener vil give gode arbejdsforhold.

I efteråret blev lokalerne sikret mod oversvømmelse på grund af lækninger eller brud på vandrørene ved, at der på gulvet i alle rum er anbragt følere, der vil aktivere en alarm, hvis de bliver våde.

Fotogruppen ved Gunnar Jepsen arbejder for tiden med et system til at registrere billeder. Vi håber at det kan lette os i arbejdet i billedarkivet.

Selv om vi er 6 frivillige medarbejdere i arkivet, kniber det alligevel med at få løst alle de opgaver, der trænger sig på, som f.eks. at supplere og vedligeholde foreningsarkiverne. Mange foreninger leverer løbende programmer, protokoller m.m., andre gør ikke. Der er såvel som i andre forbindelser gået meget desværre tabt ved brande og dødsfald. Det gælder f.eks. personlige papirer, bygningstegninger, fotografier m.m. For alle afleveringer gælder, at de skal afleveres som gave, deponeres eller til kopiering. Desuden kan der klauses for kortere eller længere tid. Så tænk på arkivet, når I kommer til os, og I kan være med til at rydde op i jeres hjem eller steder, hvor I har jeres gang.

Der er altså nok at tage fat på – så interesserede personer, der vil ofre lidt tid på arkivarbejde, er meget velkomne til at melde sig.

Men kom ned til os mandag mellem kl. 14 og 16 eller torsdag mellem kl. 16 og 18, så er vi parate til at vise arkivet frem og snakke om, hvad vi arbejder med.

Kirsten Thomsen

Historisk Forening for Graasten By og Egn.

Årsberetning for 1999.

Generalforsamlingen afholdtes d. 13. April på Rinkenæshus. Derefter viste tidligere købmand C.C. Christiansen, Tønder sin sidste nye film fra Tøndermarsken "Sort sol", en virkelig flot naturfilm.

Udflugten d. 28. august var en heldagstur langs Kongeågrænsen (1864-grænsen) fra Hviding til Hejls. Leder af turen var lektor Jørgen Buch fra Haderslev. Frokosten blev indtaget på hotel Skibelund og kaffen fik vi på den Gamle Grænsekro ved Frederikshøj. For 38 deltagere blev det en spændende tur, hvor der også blev fortalt om de forhold, der var da Sønderjylland var under tysk herredømme.

Den 18. Nov. blev der inden efterårsmødet i Ahlmannspark afholdt ekstraordinær generalforsamling. Anledningen var at møde fra bestyrelsens side ønskede, at det lokalhistoriske arkiv igen kunne komme til at høre under foreningen. Der havde været ført forhandlinger med kommunen, som til dato havde stået for driften af arkivet, disse førte til, at der ud over et årligt kontant tilskud også blev stillet lokaler til rådighed og endvidere fri varme, lys og telefon. Set fra bestyrelsens side et godt grundlag at arbejde videre på.

Forslaget blev da også vedtaget på generalforsamlingen, og de nye vedtægter er trykt i dette årsskrift.

Ved efterårsmødet talte generalkonsul H. Becker Christensen fra Flensborg om 1849-grundloven og dens betydning for Sønderjylland senere.

60 medlemmer var mødt frem og foreningens årsskrift blev uddelt.

Frede Chr. Ih

Arrangementer i 2001: Der er generalforsamling i april, udflugt august-september og efterårsmøde i november.

Man bedes følge annonceringen i Gråsten og Omegns Folkeblad.

Vedtægter for Historisk Forening for Graasten By og Egn.

§ 1.

Foreningens formål er at vække og nære interessen for egnens historie. Dette formål søges opnået ved:
at udgive og støtte udgivelser af historisk litteratur vedrørende Graasten kommune eller emner i tilknytning hertil.

at drive lokalhistorisk arkiv som det er beskrevet i § 9 - 16.

at foranstalte afholdelse af møder til fremme af lokalhistorisk interesse.

at værne om egnens historiske mindesmærker.

§ 2.

Foreningens og arkivets virkeområde er Graasten kommune. Indmeldelse sker ved henvendelse til et af foreningens medlemmer. Medlemsbidraget fastsættes på den årlige generalforsamling.

§ 3.

Foreningen og arkivet ledes af en styrelse på 10 medlemmer. En styrelsespost besættes af et byrådsmedlem i Graasten kommune, udpeget af byrådet og valgt for den kommunale valgperiode. En styrelsespost sættes af arkivlederen, der ikke er på valg, men udpeges i h.t. § 13. De øvrige 8 medlemmer vælges på den ordinære generalforsamling for en toårig periode, således at der afgår 4 medlemmer ad gangen. Valg kan finde sted.

§ 4.

Foreningens højeste myndighed er generalforsamlingen.

Den ordinære generalforsamling afholdes hvert år i april måned med mindst 14 dages varsel gennem den lokale styrelse, og skal mindst omfatte følgende:

1. Valg af dirigent
2. Formandens beretning
3. Kassererens beretning
4. Arbejdsplan, budget og fremlæggelse af kontingent
5. Lokalhistorisk arkivs virksomhed
 - 5.1 Årsberetning
 - 5.2 Regnskab
 - 5.3 Arbejdsplan og budget
6. Valg
7. Indkomne forslag
8. Eventuelt

Forberedelse til pkt. 7 skal være styrelsen i hænde senest en uge før generalforsamlingen.

§ 5.

En ekstraordinær generalforsamling skal afholdes, når mindst 4 bestyrelsesmedlemmer eller 20% af foreningens medlemmer skriftlig fremsætter begæring herom. Begæringen skal indeholde den ønskede dagsorden. En ekstraordinær generalforsamling skal afholdes inden en måned efter at begæringen herom er fremsat, og skal kaldes med motivering for dens afholdelse som en ordinær generalforsamling.

§ 6.

Generalforsamlingens beslutninger træffes ved simpelt stemmeflertal. Der kan ikke stemmes ved fuldmagt.

§ 7.

Styrelsen konstituerer sig selv med formand, næstformand, kasserer, og sekretær.

Styrelsen udgør forretningsudvalget. Arkivlederen kan ikke beklæde formandsposten.

Styrelsen kan nedsætte udvalg til at løse særlige opgaver. Hertil kan vælges medlemmer udenfor styrelsen.

§ 8.

Foreningens regnskabsår og arkivets regnskabsår er kalenderåret. Regnskaberne revideres af to valgte visorer og godkendes på den ordinære generalforsamling.

§ 9.

Arkivets formål er at indsamle, registrere og bevare arkivalier, manuskripter, trykt materiale, kort, billeder, lydoptagelser etc. med tilknytning til Graasten og omegn samt stille det indsamlede materiale rådighed for offentligheden efter de gældende regler for tilgængelighed og gennem udadvendt virksomhed at fremme kendskabet til og styrke interessen for områdets historie, topografi, miljø og natur.

§ 10.

Det indsamlede materiale betragtes som offentlig eje, og dets forbliven som sådant garanteres.

§ 11.

Skulle det lokalhistoriske arkiv af en eller anden grund ophøre, skal samlingerne anbringes efter nærmest aftale med byrådet og SLA, så deres forbliven i offentlig eje og deres offentlige tilgængelighed er sikret.

§ 12.

Graasten lokalhistoriske arkiv er medlem af Lokalhistoriske Arkiver og Samlinger i Sønderjylland (LA) og Sammenslutningen af Lokal Arkiver (SLA). Arkivet deltager i lokale, amtslige og landsdækkende forelesninger, der er arrangeret af og godkendt af SLA og LASS. I øvrigt samarbejder arkivet med andre arkiver og beslægtede organisationer og kan afstemme sin arbejdsplan herefter.

§ 13.

Styrelsen udpeger en arkivleder, der er ansvarlig for arkivets drift, samlingernes tilstand og deres benyttelse i henhold til SLAs standardinstruks for arkivledere.

§ 14.

Styrelsen påser og har ansvar for, at arkivets samlinger er forsvarligt registreret, og at de er offentligt tilgængelige med fast åbningstid, dog således, at SLAs tilgængelighedsregler respekteres.

§ 15.

Arkivlederen er ansvarlig for udarbejdelse af en arbejdsplan og et budget og overholdelsen heraf. Budget skal anerkendes af styrelsen.

§ 16.

Graasten kommune stiller velegnede lokaler til rådighed for arkivet og afholder udgifter til telefon, varme og rengøring. Udover et fast årligt tilskud fra kommunen drives arkivet for midler tilvejebragt gennem tilskud fra Graasten kommune, fonde, institutioner, virksomheder, foreninger og private.

§ 17.

Vedtægtsændring kan foretages ved generalforsamlingsbeslutning. Forslag herom skal fremgå af dagsordenen, og vedtagelse sker ved simpel flertal.

§ 18.

Ved foreningens ophør overføres evt. formue til arkivet eller andet lokalhistorisk arbejde efter generalforsamlingens afgørelse.

Således vedtaget på den ekstraordinære generalforsamling den 18. nov. 1999.

Erik Buchardt - H.J. Bollmann - Gerd Conradsen - Hans Dall - Birgitte Hell - Frede Chr. Ihle - Hans Lassen - Hans Paulsen - Anders Skau - Kirsten Thomsen

